

บทที่สาม

ประวัติศาสตร์ไทยในสมัยรัชกาลที่สาม แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระราชนครินทร์แห่งประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระนามเติมว่าทับ เป็นพระราชนครินทร์ องค์ใหญ่ในรัชกาลที่ 2 พระราชมารดาคือเจ้าจอมมารดาเรียม (บุตรีพระยานนทบุรีครี-มหาอุทยาน บุญจัน) ซึ่งต่อมาภายหลังได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระศรีสุลามัย พระองค์เจ้าทับ ประสูติในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2330 ที่พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี เมื่อทรงเจริญวัยได้ทรงอุปสมบทเป็นพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระยุทธยอดฟ้าฯ ณ. วัดพระศรีรัตน-คาการาม แล้วไปประทับที่วัดราชสิทธารามชานบุรี

ในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้รับสถาปนาจากพระราชบิดาเป็น กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงว่าราชการพระคลัง โดยทรงกำกับกรมท่า ทรงบริหารงานกรมท่าได้ผลเป็นที่พอใจมาก ให้รัชกาลที่ 2 ได้ทรงแต่งสำเกابرทุกสิ่นค้าออกไปค้าขายต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เช่น ไปค้าขายกับจีนและอินเดีย ได้รายได้เข้าพระคลังหลวงเป็นอันมาก ซวยแก่ปัญหาเรื่องภาษีอากรยังมี้อยไม่พอใช้จ่ายในราชการได้ นอกจากนี้ยังทรงมีความสามารถในการก่อสร้าง ได้เป็นผู้อำนวยการสร้างพระราชมนเทียรในสวนขوا ทรงเป็นแม่กองก่อสร้างเมืองสมุทรปราการเป็นเมืองป้อม ได้สร้างป้อมขึ้น 5 ป้อมที่เมืองนี้ เมื่อกรมพระราชวังบรมหาเสนาสนานุรักษ์ สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2360 ราชการเมืองส่วนใหญ่ตกเป็นหน้าที่ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เข้าทรงช่วยบริหารงานในกรมพระตำรวจ และทรงเป็นประธานในการพิพากษาทรงว่าความโดยยุติธรรม และรวดเร็วไม่ถึงค้าง เป็นที่นิยมยินดีแก่คนทั้งหลาย¹ เมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีสิ้นพระชนม์ลงอึกพระองค์หนึ่งในปี 2365 กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์จึงทรงว่าราชการทั้งหมดต่างพระเนตรพระกรรณรัชกาลที่ 2 ทรงว่าราชการกรมพระคลัง กรมท่า กรมพระตำรวจ และกรมวัง และทรงรับหน้าที่พิจารณาคดีแทนพระองค์อยู่เสมอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จึงทรงมีอำนาจสิทธิขาดในแผ่นดินเต็มที่ทั้ง ๗ ที่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านุญา ยังทรงพระชนม์อยู่² เป็นที่ยำเกรงและนับถือของข้าราชการทั้งปวง

การขึ้นครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงประชวรจนรับสังไม่ได้จนเสด็จสวรรคต ตามราษฎรประเพณีการสืบสันตติวงศ์นั้น ผู้ที่จะได้รับราชสมบัติต่อจากพระเจ้าแผ่นดินควรเป็นพระราชนุภาพซึ่งประสูติแต่พระอัครมเหศี ดังนั้นผู้สมควรจะได้ราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไปก็คือสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ ผู้เป็นสมเด็จเจ้าฟ้าพระราชโอรสองค์ใหญ่ ประสูติแต่สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี แต่ขณะนั้นเจ้าฟ้ามงกุฎทรงพระชนม์เพียง 20 พรรษา และทรงนุนวนขออยู่ ยังไม่ได้เคยรับราชการบ้านเมืองมาแต่อย่างใด ที่ประชุมเสนาบดีเห็นพ้องต้องกันว่า บุคคลที่เหมาะสมจะได้ขึ้นปกครองประเทศต่อไป คือ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เพราะไม่แต่จะทรงมีอาวุโสมากที่สุดในจำนวนพระโภสঃทั้งหมดของรัชกาลที่ 2 หากยังทรงเป็นบุคคลสำคัญผู้เชี่ยวชาญราชการแผ่นดินมากที่สุด ดังได้กล่าวแล้วเบื้องต้นอีกด้วย ศาสตราจารย์ ดร.แวร์ล่า (Vella) ได้กล่าวสรุปถึงสาเหตุที่ทำให้เขาราชการอัญเชิญกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ว่า “วัยวุฒิ ประสบการณ์ในราชการ อิทธิพล และคุณลักษณะส่วนพระองค์ ทำให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ได้ขึ้นครองราชบัลลังก์ หาใช่พระอิสริยยศทางราชวงศ์ไม่” (It was the prince's age, experience, influence and personal qualities rather than his rank in the scale of princes, that won him the Throne)³

หลักฐานเกี่ยวกับพระปรีชาสามารถของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ มีปรากฏในหนังสือของชาวต่างประเทศที่ได้เคยเข้ามาเมืองไทยในสมัยนั้น ดังเช่น ในหนังสือของครอเฟิด ครอเพิด ได้กล่าวชมกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ไว้ว่า “เรามีความรู้สึกประทับใจในการที่ได้เข้าเฝ้าพระองค์ ลักษณะของพระองค์สมจริงตามเสียงที่กล่าวกันทั่วไปในหมู่ประชาชนว่า พระองค์เป็นเจ้าชายที่ฉลาดหลักแหลมที่สุดในบรรดาเจ้านายและผู้นำในราชสำนักสยาม ต่อมากงศุลโปรตุเกสได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า ทรงรอบรู้ถึงเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในยุโรปเร็วๆ นี้” (The impression which his conversation throughout the night made upon us was favorable, and he seemed certainly to maintain the character assigned to him in public estimation, of being the most intelligent of the Siamese Court. The Portuguese consul afterwards told me an anecdote respecting him, which showed that he was not .... unacquainted with the great events which had recently passed in Europe.)⁴

ในหนังสือของฟิลเลย์ชัน (Finlayson) “ได้กล่าวไว้ว่า กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงรับผิดชอบในราชการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับการสงครามและสันติภาพ การติดต่อกับต่างประเทศ การตราพระราชกำหนดกฎหมาย การพระศาสนา การวางแผนนโยบายปกครอง และการตัดสินคดีต่าง ๆ (All matters relating to peace or war, to foreign intercourse, or domestic regulations, to affairs of religion, of policy or of justice, are equally at his disposal,...).”⁵

เจ้าฟ้าชายมงกุฎซึ่งต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงตรากษัตรีที่ทรงมีอำนาจและความนิยมในการหมื่นเจษฎาบดินทร์ในสมัยนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระกระแตเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ดังนี้

“พึงจากรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อพระโอชูว์ เอกว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงพระสติปัญญามาก และเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยิ่งนัก ถึงว่ามีพระสติจะสั่งได้ท่านก็ไม่แน่พระทัยว่า จะทรงมอบราชสมบัติพระราชทาน (ให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ) หรือจะพระราชทานพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ด้วยในเวลานั้น หัวเมืองต้องรอบพุงติดพันอยู่กับพม่า จำเป็นต้องหาพระเจ้าแผ่นดินที่รอบรู้ในราชการและเป็นที่นิยมทั่วหน้า จะได้ป้องกันราชตั้งกราภัยนอกได้”⁶

เจ้าฟ้าชายมงกุฎซึ่งตัดสินพระทัยผนวชอยู่ต่อไป และทรงผนวชอยู่ตลอดสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงเปิดโอกาสให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ “ได้ขึ้นครองราชสมบัติโดยความเรียบร้อย ไม่มีเหตุวุ่นวายใด ๆ เกิดขึ้น ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีพระชนม์ 37 พรรษา

เมื่อพิจารณาจากเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้ว จะเห็นว่าเป็นการเหมาะสมแล้วที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ “ได้ทรงปกครองประเทศไทยในระยะนั้น เพราททรงบริหารราชการได้อย่างเรียบร้อย ทรงนำบ้านเมืองให้พ้นอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ด้วยดี เช่นการติดต่อกับชาวยุโรป การทำสัมคมากับญวนและเขมร การทำนุบำรุงพุทธศาสนา และในขณะที่พระองค์ปกครองบ้านเมืองอยู่นี้เอง เป็นโอกาสให้เจ้าฟ้าชายมงกุฎซึ่งทรงผนวชอยู่นั้น ได้ศึกษาสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศไทย ความรอบรู้ที่ทรงได้สะสมไว้ต่อตระระยะเวลา

27 ปี ที่ทรงผนวชอยู่นี้ จะเป็นเครื่องนำทางให้พระองค์สามารถงานโยบายปกครองประเทศได้อย่างถูกต้อง ในเวลาที่ต้องทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อมา

การท่านบุรุษบ้านเมืองภายใน

1. พระราชกรณียกิจภายในหลังพิธีบรมราชาภิเษก ภายหลังพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจจำเป็นต่าง ๆ ตามประเพณีคือ

ทรงเลื่อนกรมและตั้งกรม พระราชวงศานุวงศ์ ซึ่งสมควรจะได้เลื่อนพระเกียรติยศ พระบรมวงศานุวงศ์สำคัญ ๆ ที่ได้เลื่อนพระเกียรติยศคราวนี้คือ กรมหมื่นศักดิพลเสพ ผู้เป็นพระปิตุลา ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ทรงสถาปนาพระราชชนนีเจ้าจอมมารดาเรียม ในรัชกาลที่ 2 เป็นกรมสมเด็จพระศรีสุลามณี

นอกจากนั้น ได้ทรงเลื่อนฐานะพระราชวงศ์องค์อื่น ๆ อีก 8 พระองค์ให้เป็น กรมหมื่น

แต่งตั้งข้าราชการขึ้นตั้งต่างตำแหน่งสำคัญต่าง ๆ

ในปีแรกที่ได้ขึ้นครองราชสมบัตินี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มิได้ทรงแต่งตั้งขุนนางผู้ใหญ่ดำรงตำแหน่งเสนอပอดีเลย ทั้งนี้เพราะข้าราชการที่ดำรงตำแหน่งเสนอပดี ทั้ง 6 ตำแหน่ง มาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 ยังมีชีวิตอยู่ทั้งสิ้น เป็นธรรมเนียมในสมัยนั้นว่า พระมหากษัตริย์จะโปรดฯ ให้เจ้านายและขุนนางคงอยู่ในตำแหน่งเดิมที่เคยดำรงอยู่ตั้งแต่ รัชกาลก่อน นอกจากเจ้านายหรือข้าราชการผู้นั้นจะได้ทำความผิด จึงจะทรงลดขั้นหรือถอนออกจากตำแหน่ง

ใน พ.ศ. 2373 เสนาบดีผู้ใหญ่เหล่านี้ถึงแก่นิจกรรมลงเป็นส่วนใหญ่ รัชกาลที่ 3 จึงโปรดแต่งตั้งเสนอปอดีชุดใหม่เข้าปฏิบัติงานแทนคือ โปรดฯ ให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชา ดำรงตำแหน่งสมุหนายก นอกจากจะมีความสามารถในด้านการปกครองแล้ว เจ้าพระยาบดินทร์เดชา ยังเป็นผู้นำในด้านการทหารในสมัยนี้อีกด้วย

เจ้าพระยามหาเสนา ดำรงตำแหน่งสมุหกลาโหม แต่ดำรงตำแหน่งอยู่ได้ไม่นาน ก็ถึงแก่อันนิจกรรม จึงโปรดให้เจ้าพระยาราชคสัง (พระยาสุริวงศ์มนตรี ผู้ว่าราชการพระคสัง มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2) รับผิดชอบราชการ ในตำแหน่งสมุหกลาโหมด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง⁷

โปรดฯ ให้เจ้าพระยามราช ดำรงตำแหน่งเสนอပดีศรีบาล

เจ้าพระยาพหลเทพ ดำรงตำแหน่งเสนอตีกรมนา

เจ้าพระยาพระคสัง ดำรงตำแหน่งเสนอပดีกรมพระคสัง

เจ้าพระยาธรรมรา ดำรงตำแหน่งเสนอပดีกรมรัง

การเดินสวนเดินนา โปรดฯ ให้มีการสำรวจที่สวน นา และไร่ เพื่อประโยชน์ในการกำหนด อัตรา ค่าอากรที่เจ้าของสวน นา และไร่ จะต้องเสียให้แก่รัฐ การเดินสวนเดินนาเนี้ยมักจะ ทำในตอนเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ แต่ในกรณีที่มีเหตุจำเป็นเกิดขึ้นในระหว่างแผ่นดิน เช่นเกิด อุทกภัย ทำลายพืชผลราชภูมิเสียหาย ก็ต้องมีการสำรวจที่สวนที่น้ำกันใหม่ เพื่อให้การเก็บ อากรยุติธรรมต่อราชภูมิ

การสักและการลงทะเบียน เป็นการสำรวจจำนวนผลเมืองที่เป็นกำลังรับใช้ชาติ และที่ต้อง เสียภาษีให้แก่รัฐ ได้มีการลงทะเบียนผลครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2368 และใน พ.ศ. 2391 ได้มีการลงทะเบียนครั้งใหญ่ตามหัวเมืองปักปันได้

2. **การปรานโภคผู้ร้าย** ทรงพยายามกำจัดการซ่องสุมผู้คนเพื่อการมิจฉาชีพ เมื่อ ขึ้นครองราชสมบัติใหม่ ๆ ทรงมีพระราชดำริว่า ในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้มีการตั้งซ่องสุมผู้คน อยู่ตามป่าเขาเป็นอันมาก ซ่องเหล่านี้บางแห่งก็มีเจ้านายและข้าราชการเป็นผู้สนับสนุนอยู่ เป็นกองหลัง พวกรอผู้ร้าย ท้าสกัดที่หลบหนีเจ้านาย และพวกลูกหนี้ต่างพากันหลบหนีไปเป็น สมคปรารคพวกรอยู่ในซ่องเหล่านี้เสมอ ๆ เจ้าเมืองก็ไม่กล้าปราบ เพราะผู้สนับสนุนซ่อง เหล่านี้เป็นผู้มีอำนาจ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดฯ ให้ออกหมายประกาศห้าม การตั้งซ่องสุมผู้คนเข่นหนีเสีย⁸

ในปี 2380 เกิดมีโจรสลัดผู้ร้ายกำเริบ ทำการปล้นสุดมึนราษฎร ในละแวกหัวเมือง ใกล้กรุงเทพฯ จึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยาราชคสังควบคุมสำรวจทั้ง วังหน้า วังหลวงออก ทำการปราบปรามในเขตหัวเมืองเหล่านี้ เนพาที่จึงหัวดสมุทรสงเคราะห์จับผู้ร้ายได้ถึง 30 คน

3. การปราบปรามการค้าฝัน

นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ไทยทรงพยายามปราบปรามการค้าฝัน สูบฝันให้หมดสิ้นไป แต่ยังมีผู้ลักลอบฝ่าฝืนค้าฝัน สูบฝันอยู่ต่อมา จนถึงในรัชกาลที่ 3 การลักลอบค้าฝันมีอัตราสูงขึ้น ทั้งนี้ เพราะในสมัยนี้ได้มีชาวจีโนพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมากขึ้น ชาวจีนเหล่านี้ได้ตั้งสมาคมลับ (Secret Society) ขึ้น เรียกว่า กันในสมัยนั้นว่า พวงตัวเหี้ย พวงตัวเหี้ยดำเนินการผิดกฎหมายต่าง ๆ ที่เป็นโภชร้ายแรง คือ ลักลอบนำฝันเข้ามาค้าขายในไทยเป็นอันมากทำให้คนไทยติดฝันเพิ่มขึ้น แม้แต่เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่บางคนก็ติดฝันด้วย¹⁰ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงพระวิตกว่า ศีลธรรมของคนไทยจะเสื่อมลง เพราะฝันเป็นเหตุ ใน พ.ศ. 2382 จึงทรงออกพระราชกำหนดห้ามการค้าฝัน พระราชกำหนดฉบับนี้ ได้ประกาศให้ราษฎรทราบถึงความมุ่งหมายของรัฐบาลในการที่จะกำจัดฝันให้หมดไป รัฐบาลจะดำเนินการอย่างไม่หยุดยั้งที่จะปราบผู้ลักลอบค้าฝัน ใครที่มีฝันอยู่ในครอบครองก่อนออกพระราชกำหนดฉบับนี้ ให้นำฝันมามอบให้รัฐบาล และจะได้รับพระราชทานอภัยโทษ หากขัดขืนจะมีโทษอย่างรุนแรง¹¹ โปรดฯ ให้เจ้าหน้าที่จากกรุงเทพฯ ออกไปภาດล้างการค้าฝันในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคใต้ตั้งแต่เมืองปราณบุรีลงไปจนถึงนครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. 2382 ได้ยึดฝันจากหัวเมืองภาคใต้ได้ถึง 3,700 หาบ โปรดฯ ให้เผาทำลายเสียที่หน้าพระที่นั่งสุทธาสารรย¹²

4. การปราบปรามตัวเหี้ย

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีชาวจีโนพยพหลังไหลเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น ประมาณได้ว่า ชาวจีโนพยพเข้ามาในเขตไทยถึงปีละ 15,000 คน¹³ ถ้าการประมาณตัวเลขขึ้น ถูกต้อง จะมีชาวจีโนพยพเข้ามาในไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึง 250,000 คน (ในสมัยรัชกาลที่ 2 ชาวจีโนพยพเข้ามาปีละ 7,000 คน เท่านั้น) เหตุที่มีชาวจีโนพยพเข้ามาในเขตเอเชีย อาคเนย์เพิ่มขึ้นในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 24 นี้ เพราะทางตอนใต้ของประเทศไทยจีนเกิดความยุ่งยากทางการเมือง และขาดแคลนอาหาร เนื่องด้วยผลเมืองในแถบนั้นหนาแน่นเกินไป ทำให้คนจีนที่ต้องการเสี่ยงโชคในต่างแดนอพยพออกประเทศมากขึ้น พวงท่อพยพเข้ามาในเขตเอเชียอาคเนย์มักเข้ามาทำการค้าขาย เป็นกรรมกรในเมืองเร่ ทำการเพาะปลูกเพื่อการค้า หรือเป็นเจ้าของโรงงานต่าง ๆ เช่น โรงงานทอผ้า โรงงานน้ำตาล บางคนก็เข้ารับราชการ เช่นในประเทศไทย คนจีนได้เป็นนายอำเภอ แต่ชาวจีนเหล่านี้ไม่มีบทบาทในการเมืองแต่อย่างใด¹⁴

ชาวจีนที่อพยพเข้ามายังเมืองเชียงใหม่ในสมัยนี้ นิยมตั้งสมาคมลับ (Secret Society) ขึ้น สมาคมเหล่านี้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ การจัดตั้งเป็นสมาคมเช่นนี้ถือแบบอย่างมาจากการลับในประเทศจีนที่ตั้งขึ้นเพื่อขับไล่ราชวงศ์ได้เชิงของพวกเม่นฉุ และนำราชวงศ์เหมืองให้กลับมาปกครองจีนอีกรั้ง แต่สมาคมลับของชาวจีนในประเทศไทยต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่ มิได้มีจุดประสงค์ในการเมืองแต่อย่างใด หากตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือชาวจีนด้วยกันในทางเศรษฐกิจ ชาวจีนในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้ตั้งสมาคมลับขึ้น ปรากฏชื่อในพงศาวดารว่า ตัวเหี้ย (แปลว่าพี่ชายใหญ่ เสียนชื่อมาจากตำแหน่งหัวหน้าใหญ่ของพวกสนับสนุนราชวงศ์เหมืองในประเทศไทย)¹⁵ ในสมัยต่อมาจะเรียกสมาคมลับในประเทศไทยเหล่านี้ว่า อังยี่

พวกตัวเหี้ยในประเทศไทยได้ลักลอบทำสิ่งผิดกฎหมายต่าง ๆ แต่ที่ทำเป็นลำดับเป็นสันคือการค้าฝิ่น พวกตัวเหี้ยได้วางสมัครพรครพวกไว้ตามหัวเมืองชายแดน คอยรับฝิ่นที่มา กับเรือสำเภาที่มาจากเมืองจีน¹⁶ และมีศูนย์กลางใหญ่อยู่ปากน้ำบางปะกง นอกจากนั้น พวกตัวเหี้ยยังประพฤติตนเป็นโจรสั่งปล้นเรือพ่อค้าและปล้นบ้านราษฎรทั่วไป ทั้งยังค้าของเสื่อนอื่น ๆ อีก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีนโยบายปราบปรามการค้าฝิ่น และการซ่องสุมโจรสลัดแล้ว จึงมีพระราชดำริให้ปราบจีนตัวเหี้ยให้ราบคาบ

ใน พ.ศ. 2385 โปรดฯ ให้กำลังตำรวจนายจากกรุงเทพฯ "ไปปราบจีนตัวเหี้ยที่นครชัยศรีและสมุทรสาคร ซึ่งมีสมัครพรครพวกประมาณ 1,000 เศษ จับหัวหน้าสมาคมไว้ 2 คน"

พ.ศ. 2387 โปรดฯ ให้จมีนราชามาตย์พร้อมกับทหารที่ปากน้ำ "ไปปราบจีนตัวเหี้ยที่ค้าฝิ่นอยู่ที่ปากน้ำบางปะกง พวกจีนเหลบซ่อนอยู่ตามป่าแสลงริมชายแดน ได้ต่อสู้ยิงโตตอบพวกทหารในที่สุดถูกทหารไทยบุกเข้ามาจ่าฟันทำลายลงได้"

ในปีต่อมา คือในปี พ.ศ. 2388 เจ้าเมืองพังงาทราบทูลเข้ามายาว่า จีนตัวเหี้ยที่อยู่ตั้งแต่ปาราณบุรีลงไปจนถึงชุมพร ได้เที่ยวบ้านสุดมีเรือพ่อค้า แย่งชิงสมบัติและฆ่าฟันพ่อค้าล้มตายเป็นอันมาก จนไม่มีเรือกล้าแล่นไปค้าขาย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดฯ ให้จมีนราชามาตย์ และจมีนสมุหพิมาน นำกำลังลงไปปราบตัวเหี้ยทางภาคใต้จนถึงเมืองไชยา จับจีนตัวเหี้ยได้เป็นอันมาก เหตุร้ายในภาคใต้ที่เกิดจากการกระทำของจีนเหล่านี้จึงสงบลง

ใน พ.ศ. 2391 ได้มีการปราบจีนตัวเหี้ยค้าฝันที่สมุทรสาครกันอีก หัวหน้าตัวเหี้ยมีเชื่อว่า จีนเพียร ถูกจับ เพราะค้าฝันแล้วหลายครั้ง แต่ข้าราชการไทย เมื่อจับแล้ว ปรื้นอาเงินเป็นจำนวนมากแล้วก็ปล่อยไป พ่อจีนเพียรค้าฝันร่ำรวยขึ้นอีก ก็จับเข้ามาปรับเสียที่แล้วปล่อยไป ทำอยู่เช่นนี้หลายครั้ง เมื่อความทราบถึงกรุงเทพฯ จึงโปรดฯ ให้พระยามหาเทพยกกำลังออกไปจับ แต่พระยามหาเทพไปถูกยิงในการต่อสู้ พ่ายแพ้กลับมารักษาตัวอยู่ได้ 3 วัน ก็ถึงแก่อนิจกรรม จีนเพียรคิดกำราบถึงกับวางแผนจะเข้าตีพระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยาราชคสัง นำกำลังจากกรุงเทพฯ ไปปราบข่าพวกจีนเพียรล้มตายถึง 400 คน จนคงพลอยน้ำเกลื่อนไปหมด จับได้ตัวจีนเพียรและพระรอดพวกได้เป็นอันมาก

จีนตัวเหี้ยที่สมุทรสาครลงบ้านไปได้เดือนเศษ ตัวเหี้ยที่ซังหวัดฉะเชิงเทรา ก่อการร้ายขึ้นอีก ได้นูกปลันโรงงานน้ำตาลและฆ่าหงส์เจ้าข้องชื่อเป็นชาวจีนด้วยกันตายพระยวิเศษๆ ใช yok ก็ถูกฆ่าตายในที่รับ พวkJีนตัวเหี้ยจึงเข้ายึดเมืองฉะเชิงเทราได้ และเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในกำแพงเมือง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยาราชคสังและเจ้าพระยานdinทร์เดชาคุณกำลังไปปราบ "ได้เกสัยกล่อมหัวหน้าตัวเหี้ยให้ยอมอ่อนน้อมได้สำเร็จ ส่วนพวkJที่ยังแข็งข้ออยู่ก็ปราบเสียราบคาบ คนไทยที่หลบหนีจีนตัวเหี้ยเข้าไปอยู่ในป่า พอธรร่วาจีนตัวเหี้ยแพ้กองกำลังจากกรุงเทพฯ ก็พาภันออกจากการซ่อน พบคนจีนที่ได้ไม่ร่าจะเป็นตัวเหี้ยหรือไม่ก็จับฆ่าเสียสิ้น จนเมีบันทึกไว้ในพงคาวดารว่า ชาวจีนพาภันผูกคอตายเสียก็มาก เพราหมดที่ฟัง ที่ไม่ฆ่าตัวตายก็โกรกdem เอาผ้าเหลืองมาห่ม เพราเป็นธรรมเนียมจีนว่า ถ้าบวชเสียแล้วศัตรูจะไม่ฆ่า แต่คนไทยไม่ถือธรรมเนียมนี้ ก็ฆ่าจีนห่มเหลืองไม่ไว้ชีวิต พวkJีนตายในครั้งนี้หลายพัน กล่าวกันว่าหากคพของคนจีน ถูกโยนทิ้งรวมกองกันไว้ตามทุ่งนาป่าเขาเป็นพะเนินเกินทึก ตั้งแต่นั้นกิจกรรมของพวกตัวเหี้ย ก็สงบชบเช้าไปจนสิ้นรัชกาล

ในการปราบสมาคมลับตัวเหี้ยของรัฐบาลไทยในสมัยนี้ ส่วนใหญ่ถูกฆ่าไป แต่ก็มีบางครั้งที่รัฐบาลปราบพวกตัวเหี้ยทั้ง ๆ ที่ไม่มีหลักฐานว่า ตัวเหี้ยนั้นทำผิดสิ่งใดหรือไม่ และโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว กล่าวได้ว่าประชาชนไทยมิได้มีปฏิกริยาเกลียดชังคนจีนอย่างใด¹⁸ ยกเว้นในคราวที่เกิดขรัญเสียไล่ฆ่าพนคนจีนที่ฉะเชิงเทรา

5. การเพิ่มพูนรายได้ของรัฐ

รายได้ของรัฐบาลไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ก็เหมือนกับในสมัยอยุธยา คือ ได้มาจากการเก็บภาษีอากรชนิดต่าง ๆ และการค้ากับต่างประเทศ ภาษีอากรที่เก็บแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. ส่วย คือ เงินหรือสิ่งของทัดแทนแรงงานที่ถูกเกณฑ์มาใช้
2. จังกอบ คือ ค่าผ่านด่านซึ่งเรียกเก็บจากสินค้าและขนาดเกวียนที่ผ่านด่านขอนอน
3. ฤชา คือ ค่าธรรมเนียมโรงคາลที่ประชาชนจ่ายให้เป็นค่าตอบแทนบริการของรัฐบาล
4. อากร คือ เงินที่พ่อค้าเสียให้แก่รัฐบาลในการขอผูกขาดสัมปทาน เช่นการขับปลา นอกจากนี้ยังมีอากรตลาด เรียกเก็บจากพ่อค้าที่นำของมาขายที่ตลาด อากรค่าสวนค่านา ที่เก็บจากเจ้าของสวนหรือนา
5. ภาษีอากรที่เก็บในการค้าขายกับต่างประเทศได้แก่ ภาษีเบigrongหรือภาษีปากเรือ ภาษีสินค้าขาเข้าและภาษีสินค้าขาออก

รายได้ของรัฐบาลส่วนใหญ่ได้มาจาก การค้าขายของพระคลังสินค้า อำนาจเลือกซื้อของหลวงไว้ในราชการ และการแต่งสำราญของหลวงไปค้าขายยังต่างประเทศ

ปัญหาของรัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ ต้องพยายามหารายได้มาให้เพียงพอใช้จ่ายในการป้องกันประเทศ การขยายอาณาเขต และการทำบุญบำรุงบ้านเมือง ดังปรากฏหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 2 ว่างบประมาณแผ่นดินไม่ค่อยเพียงพอ ถึงกับต้องทรงเลื่อนการจ่ายเบี้ยหัวดเงินเป็นของข้าราชการไป หรือไม่ก็จ่ายข้าวสารให้แทนเงินตรา ในสมัยรัชกาลที่ 3 รัฐบาลต้องเผชิญกับรายจ่ายที่หนักยิ่งกว่าในสมัยก่อน ๆ เพราะมีราชการที่ต้องใช้จ่ายเงินเป็นอันมาก ที่สำคัญคือ การทำสังคมป้องกันประเทศไทย การสร้างป้อมและต่อเรือรบเพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก และการบำรุงพระพุทธศาสนา เช่นการก่อสร้างวัดวาอารามอีกมากมาย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐบาล และความพยายามของพระองค์ก็สำเร็จผลอย่างดงาม รายได้ของแผ่นดินในสมัยนี้ ทั้งที่เป็นสินค้าและเงินตรารวมกัน แล้วมีมูลค่าปีละมากกว่า 14 ล้านบาท (ในสมัยก่อน ๆ ปีหนึ่ง ๆ รัฐบาลมีรายได้ประมาณปีละ 5 ล้านบาทเท่านั้น)¹⁹

พระราชนิพัทธ์และพระราชบัญญัติในการเพิ่มรายได้แผ่นดิน มีดังนี้

ก. ส่งเสริมให้ร่างกฎข้อบังคับจัดการด้วยเงิน แผนการชำระด้วยสิ่งของ หรือ
แรงงาน

ในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ไทยถูกพม่ารุกรานปอยครั้ง ทำให้เศรษฐกิจ
ได้รับความกระทบกระเทือน รัฐบาลจึงอนุโลมให้ผลเมืองข้าราชการส่วยสาอากรบางอย่างด้วย
สิ่งของ มาถึงรัชกาลที่ 3 ฐานะทางเศรษฐกิจของไทยค่อยๆ บรรลุความเจริญขึ้น พระบาทสมเด็จ
พระนั่งเกล้าฯ จึงทรงมีพระราชนิพัทธ์ให้ร่างกฎข้อบังคับจัดการด้วยเงินตราแทนสิ่งของหรือแรงงาน²⁰
ทำให้รัฐบาลมีรายได้ที่แน่นอน และสามารถนำไปหมุนเวียนใช้ประโยชน์ได้สะดวกและ
รวดเร็วขึ้น เช่น พากเล็กที่ไม่ต้องการเข้ามาบริหารราชการ ก็สนับสนุนให้เสียส่วยให้แก่
รัฐบาลเป็นเงิน โดยเสียคนละ 6 บาทต่อเดือน ส่วนผู้ที่เป็นนายจะต้องจ่ายให้เป็นรายปี
คนละ 5 บาท และคนจนต้องเสียส่วยรายหัวเป็นเงินเช่นกัน แต่เพียงคนละ 6 สิ่งต่อ
3 ปี²¹ การเสียอากรค่าน้ำค่าสวนในสมัยก่อน ๆ ราชภรัตน์มักเสียเป็นสิ่งของ เช่น ในรัชกาลที่ 2
เก็บค่าน้ำเป็นข้าวจำนวน 2 ถังต่อไร่ ในรัชกาลที่ 3 ทรงออกกฎหมายใหม่ให้ร่างกฎข้อบังคับ
ค่าน้ำเป็นเงิน 3 เพื่องต่อนา 1 ไร่²²

ข. รัฐบาลยกเว้นการผูกขาดการเก็บภาษีสินค้านำทางประเทศและให้เอกชนรับผูก
ภาษีแทน

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับการหารายได้ของรัฐก็คือ การที่รัฐบาลเปลี่ยน
มาใช้ระบบให้เอกชนผูกภาษี (Tax Farming) แทนที่รัฐบาลจะเป็นผู้ดำเนินการเอง การผูก
ภาษีนี้ได้เริ่มใช้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 แล้ว คือรัฐบาลจะเริ่มให้เอกชนทำสัญญาผูกสั่ง
ภาษีการผลิตและจำหน่ายสุราภาษีบ่อนการพนัน และภาษีร้านค้า รวม 3 ประเภทเท่านั้น
การให้เอกชนผูกภาษีนี้ ไม่ได้รับความสำเร็จอย่างใหญ่หลวงในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดฯ ให้
เอกชนรับผูกภาษีสินค้าถึง 38 ประเภท²³ ส่วนมากเป็นสินค้าที่เป็นที่ต้องการของพ่อค้า
ต่างชาติ เช่น ภาษีพริกไทย ภาษีไม้ฟาง ไม้แดง เกลือ น้ำมันมะพร้าว ฝ้าย ยาสูบ คราม
ฯลฯ²⁴ ผู้ผูกขาดภาษีเรียกว่า เจ้าภาษี ส่วนมากเป็นคนจีน

วิธีการให้เอกชนผูกขาดภาษีนี้ ไทยได้แบบอย่างมาจากจีน เอกชนที่ต้องการผูก
ขาดภาษีสินค้าชนิดใด จะต้องยื่นประมูลแข่งขันกัน ให้คำรับรองแก่รัฐบาลว่า จะส่งเงิน
ภาษีให้แก่รัฐบาลเป็นจำนวนเท่าใด ในเวลาเท่าใด โครงสร้างภาษีให้กับรัฐบาลมากที่สุด

ก็จะได้รับอนุญาตให้ผู้กฎหมายนิดนั้นไป ส่วนมากผู้กฎหมายจะต้องจ่ายภาษีให้รัฐบาลล่วงหน้า สองเดือน งานนั้นก็ต้องผ่อนสั่งจำนวนที่เหลือเป็นรายเดือนจนครบ ผู้กฎหมายจะเป็นผู้เก็บภาษีจากราชภูมิที่นำสินค้าเหล่านั้นมาขายอีกทีหนึ่ง เอาเอง แต่ก็อาจขอร้องให้เจ้าน้ำที่ของรัฐบาลช่วยเหลือบ้างตามความจำเป็น

การให้เอกสารผู้กฎหมายเป็นผลดีต่อรัฐบาลคือ รัฐบาลได้มีรายได้เพิ่มขึ้นและแน่นอนขึ้น และในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ รัฐบาลไทยได้ทำสัญญาการค้ากับอังกฤษและอเมริกา ตกลงยกเลิกระบบการผูกขาดสินค้าของหลวงบางประเทศ ทำให้รัฐบาลขาดรายได้จากการผูกขาดนี้ไป ฉะนั้นรายได้ที่ได้จากการให้เอกสารผู้กฎหมายจึงเข้ามาทดแทนรายได้ที่เสียไปของรัฐบาลได้ทันการ แต่ผลเสียของการให้เอกสารผู้กฎหมายนี้ก็มีอยู่ไม่น้อย เพราะเอกสารที่ผูกขาดมีพันธะต้องจ่ายภาษีให้รัฐบาลเป็นจำนวนตายตัว กำไรที่จะได้จึงขึ้นอยู่ที่เอกสารนั้นจะไปเก็บภาษีจากราชภูมิได้มากน้อยเท่าใด ฉะนั้นจึงเป็นช่องทางให้เอกสารเหล่านี้ชุดครึ่งเก็บภาษีแพง ๆ จากราชภูมิได้

ค. โปรดฯให้สร้างกองเรือสินค้าไปค้าขายยังต่างประเทศมากขึ้น

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เคยว่าราชการกรมท่ามาแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 จึงทรงสนพระทัยในการแต่งเรือสินค้าไปค้าขายยังต่างประเทศ และทรงดำเนินการได้ผลดียิ่ง จนสมเด็จพระบรมชนกนาถตรัสเรียกพระองค์เป็นเจ้าสวัสดิ์ เมื่อได้เป็นนายตระกูลยิ่งสนพระทัยบำรุงการค้าระหว่างประเทศมากขึ้น โปรดฯให้ต่อเรือกำปั่นเพื่อใช้ในการค้าขายเพิ่มขึ้น อีกเป็นอันมากในสมัยของพระองค์²⁵ ใน พ.ศ. 2390 ทรงมีเรือกำปั่นพาณิชย์ประมาณ 11-13 ลำ และของทุนนานาคนสำคัญ ๆ อีก 6 ลำ ประเทศไทยมีดุลการค้าที่น่าพอใจยิ่งและเพราะสินค้าออกของไทยมีปริมาณมากกว่าสินค้าเข้า

ง. การขุดคลอกคุกคลองเพื่อเพิ่มพูนรายได้

เพื่อให้การค้าภายในประเทศสะดวกรวดเร็วขึ้น โปรดฯให้ขุดคลอกคุกคลองสำคัญ ๆ ถึง 4 โครงการคือ

ในพ.ศ. 2371 โปรดฯให้ขุดคลองสุนัขหอนที่ขังหัวดสมุทรลงคราม

พ.ศ. 2374 โปรดฯ ให้พระยาโซวีกราช เครเรชีขุดคลอกคุกคลองตั้งแต่ค่านวัดปากน้ำไปถึงบางขุนเทียนซึ่งตื้นเขินแล้ว ให้ลึกและกว้างกว่าเก่า คือกว้างถึง 14 วา และลึก 4 ศอก

ຍາວ 78. ເສັ່ນ ສິນຄ້າໃຊ້ຈ່າຍໄປປະມານ 246 ຊັ້ງ

ອີກໂຄງການທີ່ນີ້ ໂປຣດ້າໃຫ້ບຸດຄລອງຕັ້ງແຕບາງຂຸນເຖິງໄປສຶກສຳວັດກາ ວັດເລາ ຍາວ 100 ເສັ່ນ ເສີຍຄ້າຈ້າງກຽມກຈືນໃນການບຸດສິ້ງ 381 ຊັ້ງ

ໂຄງການໃໝ່ທີ່ສຸດທໍາຕ່ອມໃນປີ ພ.ສ. 2380 ໂປຣດ້າໃຫ້ພະຍາຍືພິພັນນົວຕົນ ຮາຊໂກໂພເປັນແມ່ກອງທໍາການບຸດຄລອງຕັ້ງແຕ່ຫົວໜາກໄປສຶກສຳບາງນາກ ຍາວສຶກສຳ 1337 ເສັ່ນ (52 ກີໂລເມຕີ) ລຶກ 4 ຄວ ກວ້າງ 6 ວາ ໃໃ້ເວລາບຸດສິ້ງ 2 ປີ ແລະ ສິນຄ້າໃຊ້ຈ່າຍສຶກສຳ 1206 ຊັ້ງ (96,500 ນາທ)²⁷

ການບຸດຄລອງນີ້ສຶກສຳແມ່ຈະຕ້ອງໃຊ້ເງິນເປັນຈຳນວນນາກ ແລະ ມີໄດ້ກ່ອງໃຫ້ເກີດຜລທັນຕາ ເທັນແຕ່ຜລທີ່ໄດ້ເປັນຜລະຍະຍາ ເນື້ອເຮືອສິນຄ້າສາມາດຮັດເດີນທາງໄດ້ສະດວກຂຶ້ນ ຮາຍໄດ້ຂອງຮູ້ຈາກການຄ້າກີເພີ່ມພູນຂຶ້ນຕາມລຳດັບ

6. ການເຕີບກັນກັບກັນນຳເນື້ອງ

ກ. ການສ້າງປົ້ມ ໃນສມັຮັກາລທີ່ 3 ນີ້ ໄທຍໄມ໌ຕ້ອງຫ່ວງສຶກທາງພມ່ ເພຣະພມ່ຕ້ອງສູ່ຮັບອູ່ກັບອັກກຸາໄມ່ມີໂຄງສາມາດຮັການໄທຢໄດ້ ອັນຕຽຍທີ່ຄຸກຄາມໄທຍມາຈາກທາງທີ່ຄະວັນອອກຄື້ອຈາກຄຸວານ ພູວັນນັ້ນມີຄວາມສາມາດໃນການຮັບທາງເວຼົອ ພຣະບາທສມເຊື່ອພະນັກເກີດຕົວ ຈຶ່ງເຄົາພະໜ້າໃນການປົ້ມກັນຂ້າສຶກທາງເວຼົອເປັນພິເສດ ໂປຣດ້າ ໄທສ້າງປົ້ມທີ່ເມືອງໜ້າດ່ານທາງທະເລເພີ່ມຂຶ້ນອັກຫລາຍປົ້ມ ດືອ

ໃນ ພ.ສ. 2371 ກາຍຫລັງທີ່ເສີ່ງສຶກເຈົ້າອຸ່ນເວີຍຈັນກົນແລ້ວ ໂປຣດ້າໄທສ້າງປົ້ມເພີ່ມເຕີມທີ່ສຸມຸກປາການ 1 ປົ້ມ ທີ່ປົ້ມຕົວເພື່ອ ແລະ ທີ່ສຸມຸກສາຄຣອີກ 1 ປົ້ມ ທີ່ປົ້ມ ວິເຊີຍໂຫຼກ ຕ້ອມທີ່ສຸມຸກສາຄຣນີ້ໄທສ້າງປົ້ມພິພາຕ້າສຶກອີກທີ່ນີ້ປົ້ມ ແລະ ເສີ່ງສຶກທີ່ສ້າງປົ້ມກຳລັງທາງປົ້ມໃຫຍ່ປະຈຳຕາມປົ້ມເຫັນນີ້

ພ.ສ. 2377 ໂປຣດ້າໄທສ້າງປົ້ມເພີ່ມເຕີມທີ່ຈະເຊີງເທຣາ 1 ປົ້ມ ແລະ ທີ່ສຸມຸກປາການອີກ 1 ປົ້ມ ທີ່ປົ້ມຄອງກະພັນ

ສ່ວນທີ່ເມືອງຈັນທຸບປະເຈດ ໂປຣດ້າໄທສ້າງກຳແພງເມືອງຈັນທຸບປະເຈດໄຫ້ແນ້ງແຮງ ແລະ ສ້າງປົ້ມຂຶ້ນອີກ 2 ປົ້ມ ດືອປົ້ມກັຍພິນາສ ແລະ ປົ້ມພິພາຕປ່າຈາມີຕຣ

ພ.ສ. 2393 ໂປຣດ້າໃຫ້ພະຍາຍືສຸວິຍາວົງສົມ (ຊ່ວງ ບຸນນາຄ ເຕີມຄື່ອຈົມນີ້ໄວຍວຽນາຄ) ສ້າງປົ້ມທີ່ສຸມຸກປາການອີກ 1 ປົ້ມ ທີ່ປົ້ມເສື່ອຫຼອນເສັບ ພວັນທັງໃຫ້ບຸດຄລອງທີ່ນີ້ຄຣ

ເບື່ອນຫັນຮົງ ສໍາຫຼັບໃຫ້ໃນຍາມສ ກຽມອີກດ້ວຍ²⁸

ບ. ກາຣຕ່ອເວຼອບ ທຽງໂປຣດໃຫ້ຕ່ອເວຼອບເພີມຂຶ້ນອີກເປັນອັນມາກ ພ້າຮາຊກາຣຜູ້ມີຄວາມສາມາຮັດ ໃນດ້ານນີ້ເປັນເຢີມ ດືອຈົ້ນໄວຍວານາຖາ (ຫ່ວງ ບຸນນາຄ) ບຸດຮ່າຍເຈົ້າພະຍາພະຄັສົງ (ຈິສ ບຸນນາຄ) ຈົ່ານໄວຍວານາຖາເປັນແມ່ກອງຕ່ອເວຼອກຳປັນຂຶ້ນຫລາຍລໍາ ເຊັ່ນ ເວົ້ອແກລ້ວກລາງສມຸກ ເວົ້ອຮະປິລ ບັວແກ້ວ

ກາຍຫລັງທີ່ໄທຍມີເວຼົອກຮະທບກະທັງກັບຄູວານ ເພຣະກາຣແບ່ງຂັ້ນກັນມີຄໍານາຈໃນເຂມາ ແລ້ວໃນພ.ສ. 2371 ພຣະບາທສມເດົຈພຣະນັ່ງເກລົາໆ ທຽງມີພຣະຣາຊປຣະສົງຈະໄດ້ເວຼອບທີ່ ສາມາຮັດໃຫ້ກາຣໄດ້ດີທັງໃນແມ່ນໍາລຳຄລອງແລະໃນທະເລ ໂປຣດາໃຫ້ເຈົ້າພະຍານຄຣຄຣີຮຣມຣາຊ ເປັນແມ່ກອງຕ່ອເວຼອປຣະເກທນີ້ຂຶ້ນ ເຈົ້າພະຍານຄຣາ ຈຶ່ງຕ່ອເວຼອແບບໃໝ່ ທອນຫັວເປັນເວຼອປາກ ປລາ ທ່ອນຫາງເປັນກຳປັ່ນ ມີພລແຈວປຣະຈຳສອງຂ້າງຕລອດລຳເວຼອ ຈຶ່ງຍາ 11 ວາ ແລະກວ້າງ 9 ຄອກ ພຣະບາທສມເດົຈພຣະນັ່ງເກລົາໆ ຖຽງພວພຣະທ້ຍ ຈຶ່ງໂປຣດາໃຫ້ຕ່ອຂຶ້ນທັງໝົດ 30 ສໍາ ສິ້ນຄໍາໃຫ້ຈ່າຍທັງສິ້ນ 900 ຊັ້ງ ເມື່ອເສົ່ງແລ້ວພຣະຣາທານນາມໄທ້ຄລ້ອງຈອງກັນເຊັ່ນ ໄວຍເນສິມ ກຽງ ບໍາຮຸງຄາສນາ ອາສາສູ້ເຂມາ ຂຈຈບແດນ ແລ້ນແຍລມ ຫລາ

ທຽງມີພຣະຣາຊດໍາລົງວ່າ ຄູວານມີເວຼອບທີ່ມີປຣະສິທິກັພດີ ຈຶ່ງໂປຣດາ ໃຫ້ຕ່ອເວຼອປ້ອມ ອ່າງຄູວານຂຶ້ນໃນປີ 2377 ເປັນຈຳນວນຄຶ້ງ 80 ສໍາ ໂດຍໃຫ້ເຈົ້າພະຍາພະຄັສົງເປັນແມ່ກອງກ່ອ ສ້າງ ເສີຍຄໍາໃຫ້ຈ່າຍທັງສິ້ນຄຶ້ງ 1600 ຊັ້ງ ເມື່ອຕ່ອເສົ່ງແລ້ວ ໂປຣດາໃຫ້ໄວ້ຮັກຍາພຣະນຄຣ 40 ສໍາ ແລະນໍາໄປຮັກຍາທີ່ເມື່ອງຫຍາທະເລ 40 ສໍາ²⁹

ນອກຈາກນີ້ຢັ້ງໂປຣດາ ໃຫ້ສະສມອາວຸຫປິນເພີ່ມເຕີມຂຶ້ນອີກເປັນອັນມາກ

ຕ. ກາຣທໍານຸ້ນບໍາຮຸງຄາສນາ

ກ. ກາຣປົງປົງປຸກຄາສນາໃນສນຍ້ຮັກກາລທີ່ 3

ສາເຫຼຸດທີ່ກຳໄໝໃຫ້ເກີດຄວາມຄົດທີ່ຈະປົງປົງປຸກຄາສນາ ໃນສນຍ້ຮັກກາລທີ່ 3 ນີ້ ອາຈແປ່ງອອກ ໄດ້ເປັນ 3 ປະກາດຕັ້ງນີ້

1. ມີຜູ້ຮັກລຸ່ມໜົນເຊື່ອໄດ້ສຶກຍາຄຳສັ່ງສອນທາງພຸຖຄາສນາ ແລະມີຄວາມເຂົ້າໃຈໃນໜັກ ຮຽມພວສມຄວາ ເກີດຄວາມໄມ່ພອໃຈທີ່ເປັນປຣະຊານໄທ ສ່ວນໃໝ່ທີ່ນັບຖືອພຸຖຄາສນາ ຍັງ ມີຄວາມເຂົ້ອຍ່າງມາຍໃນກຸດືືປີປາຈ ເທັກເຈົ້າ ແລະອົກົນທີ່ຕ່າງໆ ແລະນໍາເອາຄວາມເຂົ້ອໜ່ານີ້ ເກັ້ນພົມປະປົງກັບຄວາມເຂົ້ອໃນກາພຸຖຄາສຕົງ ພວກເໜຸ່ານີ້ບໍ່ພະພຸຖເຈົ້າເສມືອນພຣະອອກ

เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง ส่วนหลักธรรมคำสั่งสอนของพระองค์น้อยคนนักที่จะเข้าใจอย่างแท้จริง ไม่แต่ประชาชนเท่านั้น แม้บรรดาพระภิกขุสงฆ์ทั้งหลายก็ไม่เข้าใจพระธรรมที่แท้จริง ซึ่งปฎิบัติผิดวินัยสงฆนานาประการ ผู้รู้เหล่านี้ซึ่งประกอบด้วย พระภิกขุ เจ้ายานายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของไทย จึงต้องการที่จะขัดความเชื่อถืออย่างมagyเหล่านี้ ออกไปจากความนึกคิดของพุทธศาสนิกชน ความพยายามที่จะขัดความเชื่อถือผิด ๆ นี้ ความจริงได้เริ่มมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 แล้ว จะเห็นได้จากประกาศของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ที่ทรงชักชวนให้ราษฎรเลิกเชื่อถือในเทพเจ้า เทพยากรารักษ์และภูตผีต่าง ๆ ยิ่งกว่าพระรัตนตรัย

2. ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ ได้มีหมօสอนศาสนา尼迦โยปิเตศแตนท์ จากประเทศอเมริกา เดินทางเข้ามาในเมืองไทยเป็นครั้งแรก หมօสอนศาสนาเหล่านี้ นอกจาจจะทำการเผยแพร่ศาสนาคริสต์แล้ว ยังได้นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์แขนงใหม่ที่กำลังแพร่หลายอยู่ในยุโรปและอเมริกาเข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งแรกอีกด้วย ทำให้คนไทยมีโอกาสศึกษา วิชาการสมัยใหม่ ที่เน้นในเรื่องเหตุและผลจากหมօสอนศาสนา เกิดความรู้สึกว่า การเชื่อถือในโซคลาง ของชั้น และอิทธิฤทธิ์ ปฏิวัติหารีย์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในนิทานชาดกทางพุทธศาสนาเป็นเรื่องไร้เหตุผล นี้จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความต้องการที่จะขัดเรื่องไร้เหตุผลไปจากพุทธศาสนา

3. การเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของหมօสอนศาสนาในสมัยนี้ เป็นสิ่งหนึ่งที่กระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวขึ้นในหมู่ภิกขุสงฆ์และผู้รู้อื่น ๆ ที่ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี และได้เรียนรู้ถึงหลักสำคัญทางคริสต์ศาสนา พวknี้มีความเห็นว่า ทางที่จะทำให้พุทธศาสนายังยืนต่อไปในประเทศไทย และสามารถแข่งขันกับศาสนาอื่น ๆ ได้นั้น จะต้องทำให้พุทธศาสนา เป็นที่น่าเลื่อมใส โดยขัดเจ้าความเชื่อถือที่เหลวไหลทั้งหลายออกไป³⁰

ผู้นำในการปฏิรูปศาสนา-สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ-ผู้ทรงตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นได้สำเร็จ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านา เสด็จสรวงคตมั่น สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎยังทรงพนวชอยู่ตามประเพณี ครั้นปรากฏว่าที่ประชุมเสนาบดีกลงอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ขึ้นครองราชสมบัติต่อ สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ จึงทรงตัดสินพระทัยพนวชต่อไปโดยไม่มีกำหนด เพื่อหลีกเลี่ยงข้อบังคับทางการเมืองทั้งหลาย การปรากฏต่อมาว่า พระองค์ต้องทรงอยู่ในเพศบรรพชิตถึง 27 ปี จนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ สรวงคต จึงทรงลาพนวชขึ้นครองราชสมบัติต่อเป็นรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ในระหว่างเวลาอันยาวนานที่ทรงผนวชอยู่นี้ สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎได้ทรงบำเพ็ญ
กรณีกิจเป็นประโยชน์มหาศาลต่อพุทธศาสนาในประเทศไทย ที่สำคัญที่สุดคือ ทรง
สามารถปฏิรูปพุทธศาสนาได้สำเร็จ

ในระยะแรกที่ทรงผนวชอยู่ที่วัดสมอราย (วัดราชาริวาสในปัจจุบัน) เจ้าฟ้าชาย
มงกุฎทรงมีข้อไม่พอใจที่ความเป็นไปของพุทธศาสนาในเมืองไทยเป็นอย่างมาก 2 ประการ
คือ

1. พระภิกษุสงฆ์โดยมากมิได้ประพฤติอย่างประธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรง
บัญญัติไว้ กลับไปสนใจเรื่องปาฏิหาริย์ต่างๆ การปฏิบัติศาสนกิจก์ทำไปตามแบบอย่าง
ที่ปฏิบัติกันต่อๆ มา โดยปราศจากความเข้าใจถึงความหมายอันแท้จริงของสังฆกรรมนั้น ๆ
ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ปฏิบัติพิธีกรรมเหล่านั้นเพื่ออะไร

2. สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ มีพระประสงค์ที่จะทราบให้ลึกซึ้งพระธรรมคำสั่งสอน
แท้จริงของพระพุทธเจ้า แต่ภิกษุขันผู้ใหญ่ในสมัยนั้นก็ไม่สามารถจะถ่ายทอดอบรมให้ชัดแจ้ง
ให้พระองค์ได้ ถึงแม่ว่าทรงปฏิบัติพระองค์เคร่งครัดตามวินัยสงฆ์และทรงตั้งพระทัยศึกษา
ด้านวิปัสสนา แต่ข้อปฏิบัติเหล่านี้ก็มิได้ช่วยให้พระองค์พบคําตอบได้ ทรงมีความเห็นว่า
พระภิกษุและประชาชนส่วนใหญ่ได้มีความรู้ในพระธรรมอย่างจริงจัง ถึงแม้ว่าจะสอนให้
ทำบุญกุศลอย่างมากมาย แต่วัดกุประสังค์ที่ทำก็เพื่อสร้างสมผลบุญไว้เพื่อจะได้ไปเกิดใน
สวรรค์ หรือในที่อันมีความสุขในชาติหน้า ส่วนความทุกข์ในขณะที่มีชีวิตอยู่ พวกนี้หาได้
รู้จักทางอันถูกต้องที่จะกำจัดทุกข์ไม่ เมื่อต้องประสบปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหานในการทำ
มาหากิน การเชิบใช้ได้ป่วย บุคคลเหล่านี้ก็มิได้ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นทางช่วย
บำบัดทุกข์กลับมีความเชื่อว่า พวกเทพเจ้า เทวดาตามที่เขาหรือต้นไม้ หรือพากภูตผีปีศาจ
ต่างๆ มีอำนาจที่จะปัดเป่าความทุกข์ของเข้าได้ จึงต้องเช่นไห้เทพเจ้าและภูตผีเหล่านี้
เพื่อขอความช่วยเหลือ

ด้วยเหตุดังนี้ ทำให้เจ้าฟ้ามงกุฎทรงต้องการที่จะแก้ไขวินัยสงฆ์ และคันคราว
หาหลักพระธรรมอันแท้จริงของศาสนาพุทธ

การปฏิรูปศาสนาของสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ

ในขณะที่สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎกำลังจะสิ้นหวังคิดจะลาผนวช เพราทรงเห็น

ว่าคงไม่มีผู้ใดที่จะให้ความกระจ่างในเรื่องหลักวินัยและพระธรรมอันแท้จริงแก่พระองค์ได้นั้น ก็บังเอิญทรงมีโอกาสได้พบกับพระภิกขุมอญูปหนึ่งที่ธนบุรี ซึ่งว่า พระพุทธวังโถ ซึ่งเป็นพระที่เคร่งครัดในวินัยสูงมาก เป็นอย่างมาก ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎทรงเลื่อมใสในพระพุทธวังโถยิ่งนัก ทรงดีพระทัยว่า ยังมีพระภิกขุที่ยังถือปฏิบัติตามพระวินัยอยู่ ทรงเห็นว่าวินัยที่พระพุทธวังโถปฏิบัติอยู่เป็นพระวินัยที่ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ จึงทรงตัดสินพระทัยถือปฏิบัติตามแบบภิกขุมอญู ทรงเริ่มด้วยให้พระพุทธวังโถทำพิธีบวชให้พระองค์ใหม่ และทรงบำเพ็ญสังฆกรรมและวินัยเคร่งครัดตามแบบภิกขุมอญูทุกอย่าง เช่นไม่ทรงแตะต้องเงินหรือสัสสนาอาหาร ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง แม้กระทั่งรายละเอียดเล็กน้อย เช่นการห่มจีวรและอุमบัตร เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2376 ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิรูปศาสนา มีพระภิกขุไม่น้อยที่วัดสมอรายที่เห็นด้วยกับสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ และหันมาปฏิบัติพระวินัยเคร่งครัด

จากนั้นทรงศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก และคัมภีร์อื่น ๆ ทางศาสนาเป็นการใหญ่ หวังพระทัยจะค้นคว้าหาความหมายที่แท้จริงของพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่คัมภีร์เหล่านั้นส่วนมากยังเขียนด้วยภาษาบาลี ทำให้พระองค์ต้องเรียนภาษาบาลีอย่างจริงจังเป็นเวลาถึง 3 ปี จนทรงเชี่ยวชาญในภาษาบาลีและสอบเปรียญได้ถึง 5 ประโยค ภายใน 3 วัน³³ ทรงเป็นเชื้อพระวงศ์องค์แรกที่ได้ทรงเป็นเปรียญ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงทรงแต่งตั้งให้เจ้าฟ้ามงกุฎเป็นกรรมการสอบบาลี ต่อมาก็ทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานกรรมการ และทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งนี้มาตลอดรัชกาลที่ 3 ทำให้การเรียนภาษาบาลีได้รับการปรับปรุงให้ก้าวหน้ายิ่งกว่าในสมัยใด ๆ ในระยะนี้เอง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้ทรงแต่งตั้งให้เจ้าฟ้ามงกุฎเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศน์อีกด้วย

การศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ อย่างจริงจัง ทำให้ทรงเห็นว่ามีข้อผิดพลาดแพรกอยู่ในคัมภีร์เป็นอันมาก ทั้งนี้ เพราะกว่าจะได้มีการจดบันทึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกนั้น พระพุทธองค์ก็ได้เสด็จประนิพพานไปถึง 400 ปีแล้ว ก่อนหน้านั้นต้องจำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและถ่ายทอดต่อมาด้วยปากเปล่า และนับตั้งแต่มีการบันทึกพระธรรมลงไว้เป็นครั้งแรก จนถึงสมัยสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎนั้น ที่เป็นเวลา 2000 ปี ในระหว่างเวลาอันยาวนานนี้ การคัดลอกพระคัมภีร์หลายต่อหลายครั้ง ย่อมมีการผิดพลาดเกิดขึ้นมาใช่น้อย รวมทั้งการต่อเติมเสริมแต่งเรื่องอภินิหารต่าง ๆ ลงเป็นจำนวนมาก

ปัญหาจึงมีอยู่ว่า พระองค์จะทราบได้อย่างไรว่า ตอนไหนเป็นตอนที่มีผู้แต่งเสริมขึ้นภายหลัง ตอนไหนเป็นข้อผิดพลาด และตอนไหนเป็นคำสอนอันแท้จริงของพระพุทธเจ้า

เจ้าฟ้ามงกุฎจึงได้ทรงขอพระบรมราชนูญาตจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ สั่งสมณฑูตไปสังกัด เพื่อขอรับพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาของสังกัด มาเปรียบเทียบกับของไทย เมื่อได้รับพระบรมราชนูญาตแล้ว จึงทรงเลือกพระวิภาคชุ จำนวน 5 รูปให้เดินทางไปสังกัดในปี พ.ศ. 2385 พร้อมกับพระสงฆ์สังกัดที่เดินทางเข้ามา ยังเมืองไทยและจะกลับสังกัดในเวลาอันสั้นสมณฑูตไทยกลับจากสังกัดในปี 2386 พร้อมกับ นำคัมภีร์พระไตรปิฎกมาด้วยรวม 40 เล่ม ต่อมาอีก 1 ปีสมณฑูตไทยจำนวน 6 รูป ก็ เดินทางไปสังกัดอีก เพื่อนำคัมภีร์ 40 เล่มไปคืน และนำคัมภีร์มาใหม่อีก 30 เล่ม³⁴ จาก หลักฐานที่ได้ทั้งจากสังกัด มอยุ และไทยรวมกัน ทำให้ฝ่ายไทยได้ศึกษาด้านครัวหาความรู้ กันอย่างไม่เคยมีมาก่อน สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎและพระสงฆ์ทางธรรมยุติกนิกายได้ความรู้ทาง พุทธศาสนาเพิ่มเติมขึ้นอย่างมาก ประกอบกับในระยะนี้ สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎได้ทรงติดต่อ กับบาทหลวงฝรั่งเศสและบาทหลวงอเมริกัน นอกจากจะได้ทรงเรียนรู้ถึงหลักสำคัญของ ศาสนาคริสต์จากบาทหลวงหั้งสองแล้ว ยังได้เรียนรู้ถึงวิชาการสมัยใหม่ เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตและภูมิศาสตร์ วิชาการเหล่านี้มีรากฐานอยู่บนเหตุและผล จึงทำให้สมเด็จเจ้าฟ้า มงกุฎยิ่งทรงมีความต้องการที่จะขัดความเชื่อที่มีมาตั้งแต่อดีตของพุทธศาสนาในชนเผ่า ในสมัยนั้น

การศึกษาคัมภีร์ทรงพุทธศาสนา หั้งของไทยและสังกัดมอยุอย่างละเอียด ลึกซึ้ง ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎทรงตระหนักรู้ว่า ในพระคัมภีร์เหล่านี้มีแนวความคิดทาง ศาสนาปรากฏอยู่สองแนวทางคือ

แนวที่หนึ่ง คำสอนทางพุทธศาสนานั้น มีรากฐานอยู่บนเหตุและผล และเกี่ยว เนื่องกับธรรมชาติ ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์สามัญทั่ว ๆ ไป หากใช้เกี่ยวกับอภินิหารต่าง ๆ นอกเหนือไปจากธรรมชาติไม่ พระพุทธเจ้าก็คือปุถุชนคนหนึ่ง ทรงเป็นครูที่เฉลียวฉลาด รอบรู้ยิ่งและมีความรู้สึกซึ้งละเอียดอ่อนโyn หลักคำสอนของพระองค์ก็คือ สภาวะใน การดำรงเป็นสัตว์หรือมนุษย์ เป็นสภาวะที่ไม่แน่นอน อนุต่าง ๆ ที่ ประกอบกันเป็นด้วย สัตว์หรือมนุษย์นั้นเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาในที่สุดส่วนประกอบนี้ก็จะแตกแยกทำลาย ไป การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดทุกข์ วิธีเดียวที่จะกำจัดทุกข์ได้คือทำตามดีและละเว้น

ความชั่ว มนุษย์การทำความดีเพื่อทำให้ตนแองมีจิตใจสูงและมีความสุขและเพื่อให้คนอื่น มีความสุขด้วย มิใช่เพื่อหวังจะไปเกิดในสวรรค์หรือเพื่อเป็นการสังเวยบุชาเทวดาทั้งหลาย มนุษย์ควรละเว้นความชั่วมิใช่ เพราะการทำความชั่วนับเป็นบาป แต่เพราะการทำความชั่วนั้น ก่อให้เกิดความทุกข์แก่ผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ ความครั้ทราในเทพเจ้า การสวามนต์ อันวนอนขอความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่ทำให้พ้นทุกข์ไปได้³⁵

แนวที่สอง พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เต็มไปด้วยเรื่องอภินิหารต่าง ๆ พระพุทธเจ้า คือเทพเจ้าองค์หนึ่ง ผู้สามารถประกอบอภินิหารต่าง ๆ ได้อย่างง่ายดาย เช่นสามารถเห็นจากสวรรค์หนึ่งไปอีกสวรรค์หนึ่ง เพื่อเทคโนโลยีโปรดเทวดาทั้งหลาย และผู้ที่เลื่อมใสศรัทธา พระพุทธเจ้าก็เลื่อมใสอย่างง่ายเพราะประทับใจอภินิหารเหล่านี้ โดยมิได้ใช้เหตุผลคิด ใครครวญในหลักธรรมของพระองค์แต่อย่างใด พากนีมีความหวังที่จะได้ไปเกิดในสวรรค์ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นดินแดนแห่งความบรมสุข จึงได้ทำบุญ ทำทานอย่างนานให้กับ เช่นสร้าง วัด ตักบาตร ฯลฯ แต่พากนีมิได้เข้าใจกับสภาวะต่าง ๆ ถึงเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ และวิธี ดับทุกข์³⁶

แนวความคิดทั้งสองมีปราภภูมิอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาที่สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎได้ทรงศึกษาจึงทรงตั้งคำถามขึ้นว่า เป็นไปได้หรือที่พระศาสดาองค์เดียวกันนี้จะสั่งสอน หลักศาสนาที่แตกต่างกันถึงเพียงนี้ จะนั้นต้องมีหลักหนึ่งเป็นธรรมอันแท้จริง ส่วนอีก หลักนั้นเป็นของปลอมแปลงเข้ามาภายหลัง แต่จะทรงตัดสินได้อย่างไรเล่า สมเด็จเจ้าฟ้า มงกุฎจึงทรงยืดเวลาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนให้สาనุศิษย์ของพระองค์อย่า ได้เชื่อถือในคำสอนง่าย ๆ แต่ขอให้ใช้เหตุผลของคนเองไตรตรองดูให้ถ้วน เมื่อเห็นด้วย แล้วจึงเชื่อ เจ้าฟ้ามงกุฎทรงไตรตรองดูแล้ว ทรงเห็นว่าแนวความคิดประการที่หนึ่งนั้น คือ หลักธรรมที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า เป็นหลักธรรมที่มีรากฐานอยู่บนเหตุผลสอดคล้องกับ หลักเหตุผลในทางวิทยาศาสตร์ ในที่สุดก็ทรงตรัสหนักใจว่า ควรจะกำจัดความเชื่อถือผิด ๆ เหลว่าให้ส่วนใหญ่ไปจากพระคัมภีร์

ตั้งแต่นั้นมา เจ้าฟ้ามงกุฎและสาสนุศิษย์ของพระองค์ที่มีความเชื่อเช่นเดียวกัน และปฏิบัติพระราชธรรมวิñัยเคร่งครัดแบบเดียวกัน ก็ได้เริ่มเผยแพร่ความเชื่อใหม่นี้ เกิดเป็น นิเกียร์ใหม่ขึ้นทางพุทธศาสนา เรียกว่า ธรรมบุคกนิกาย หมายความว่า ถือธรรมที่แท้จริง เป็นยุติ

Dr. Vella "ได้กล่าววิจารณ์การปฏิรูปศาสนาของสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎไว้ว่า การปฏิรูปศาสนาในครั้งนี้ มิใช่เพื่อให้การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาถูกต้อง และเพื่อให้ได้หลักธรรมที่แท้จริงแต่อย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีผลทำให้ความเชื่อในทางศาสนาเปลี่ยนจากความเชื่ออย่างมายมาเป็นความเชื่อที่มีเหตุผล การปฏิรูปในทางวินัยสงฆ์และข้าราชการคัมภีร์ เพื่อค้นหาหลักธรรมอันบริสุทธิ์ทำไปเพื่อให้แนวความคิดทางพุทธศาสนาสอดคล้องกับแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งหลังให้มามากประเทศทางตะวันตก พวกรรรมยุติกนิกายถือว่า นิทานชาดกเปรียบเสมือนนิยาย ปรัมปรา เพราะเป็นเรื่องที่หาเหตุผลไม่ได้ เรื่องโซคลาง อภินิหารต่าง ๆ และเรื่องที่ไม่ถูกต้องตามแนวทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริงถูกขัดออกไป พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายไม่เพียงแต่จะต้องปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนและวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เท่านั้น ยังจะต้องเข้าใจถึงความหมายและเหตุผลของการบัญญัติ พระธรรมวินัยต่าง ๆ นี้ด้วย"

(The Buddhist reform movement was not, however, solely a search for purity in ritual and texts. The very spirit of Siamese Buddhism was changed in the Thammayut sect from a blind, unthinking faith to a faith that was above all rational. Monastic and Textual reform were undertaken to bring the Buddhist religion into accordance with the scientific thought that was emanating from the West. Jataka tales were disposed of as myth because no rational support could be found for them. Superstitions and non-Buddhist religious ideas were stripped away from the faith. Thammayut priests were admonished not only to follow Buddha's teachings and Buddhist rules and ritual but also to understand those teachings and the reasons behind the rules and ritual)³⁷

ผลของการปฏิรูปศาสนา ในที่สุดในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จเจ้าฟ้า มงกุฎทรงสามารถปฏิรูปศาสนาและตั้งนิกายใหม่ คือธรรมยุติกนิกายได้สำเร็จ ธรรมยุติกนิกายเริ่มตั้งหลักมั่นคงที่วัดบวรนิเวศฯ มีพระสงฆ์ที่เลื่อมใสเข้ามาจำนวนเพิ่มขึ้นตามลำดับ จนใน พ.ศ. 2394 มีพระสงฆ์ธรรมยุติที่วัดบวรฯ ถึง 130-150 รูป ในเวลาหนึ่งได้มีวัดธรรมยุติเพิ่มขึ้นอีก 5 วัด แต่ยังถือไม่ได้ว่าธรรมยุติกนิกายเป็นนิกายใหญ่ ยังมีพระสงฆ์ เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ที่มีพอยในการปฏิรูปนี้อีกเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะบางคนยังเชื่อถือแนวความคิดเดิมอยู่ และบางคนอาจกลัวว่าจะเสียผลประโยชน์ที่เคยได้ พระภิกษุที่ยังคงมั่นอยู่ในความ

เชื่อแต่เดิมชีวีเป็นจันวนมาก เรียกว่า เป็นพระในมหานิกาย จะนั่งจึงเกิดมีนิกายทางพุทธ ศาสนาในประเทศไทยขึ้น 2 นิกาย คือ มหานิกาย และ ธรรมยุติกนิกาย ต่อมาภายหลัง พากมหานิกายเห็นข้อดีของทางธรรมยุติกนิกาย ก็ได้นำเอาหลักวินัยและธรรมของธรรมยุติ ไปปรับปรุงทางมหานิกายด้วย

สำหรับด้านประชาชน เจ้าฟ้ามงกุฎมีพระประஸงค์จะเผยแพร่ความรู้ที่พระองค์ได้ทรงค้นพบนี้ให้ประชาชนทั่ว ๆ ไปได้เข้าใจด้วย จึงทรงอุตสาหะเสด็จไปเทศนาตามที่ต่าง ๆ ทรงเริ่มให้มีการเทคโนโลยีเป็นภาษาไทยเป็นครั้งแรก แต่เดิมนั้น พระจะเทคโนโลยีเป็นภาษาบาลี ซึ่งราชภูมิทั่ว ๆ ไปไม่เข้าใจ เจ้าฟ้ามงกุฎทรงใช้ถ้อยคำง่าย ๆ และทรงเทคโนโลยีอย่างมีชีวิตจิตใจ เพื่อให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตามพระองค์ไปด้วย ประชาชนจึงนิยมมาฟังพระองค์เทศน์อย่างมากมาย

อย่างไรก็ตาม สำหรับประชาชนในชนบทแล้ว การปฏิรูปศาสนาดูเหมือนจะไม่มีผลลัพธ์ใดนัก เพราะพุทธศาสนาแบบธรรมยุติกนิกาย มีจุดหมายขัดกันกับการเชื่อถือโชคชะตา การนับถือผีสางเทพยาوارักษ์ทั้งหลาย ซึ่งฝังแน่นอยู่ในจิตใจของประชาชนในชนบท ยกตัวอย่างเช่นเปลี่ยนแปลงความคิดนี้ได้ในเวลาอันสั้น³⁸

๙. การสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามในสมัยรัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ได้ทรงพระอุตสาหะช่วยเหลือสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ ทั่วประเทศและหัวเมืองเป็นจำนวนมาก ทรงมีปณิธานยึดมั่นอยู่ว่า การสร้างสถา瓦ตถุทางศาสนา จะได้พระราชกุศลเป็นอย่างมาก

วัดสำคัญ ๆ ที่สมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงโปรดฯ ให้มีการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่คือ

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โปรดฯ ให้ซ้อมอุโบสถ วัดพระแก้ว ในรัชกาลก่อน ๆ ได้ มีการถวายเครื่องทรงพระแก้วมรกตแต่เชิงพระที่ดูร้อนและถูกฝน มาในรัชกาลที่ ๓ นี้ โปรดฯ ให้ทำเครื่องทรงที่ดูหนาวหายอีก ๑ ชุด จึงมีเครื่องทรงสำหรับพระแก้วมรกตครบ ทั้ง ๓ ถ้วนตั้งแต่นั้นโปรดฯ ให้หล่อพระพุทธรูปปืนส่องพระองค์ทรงเครื่องกษัตริย์ไทย ประดิษฐานไว้ในอุโบสถวัดพระแก้วองค์หนึ่งสร้างถวายพระอัยกาคือรัชกาลที่ ๑ ทรงถวาย นามพระพุทธรูปนี้ว่า พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอีกองค์หนึ่งสร้างถวายพระบรมชนกนาถ

พระเจ้าอยุ้หัวรชกาลที่ 2 ถวายพระนามพระพุทธธูปนี้ว่า พระพุทธเลิศหล้านภาสัจ ในขณะนั้นคนไทยโดยทั่วไปเรียกพระเจ้าอยุ้หัวรชกาลที่ 1 ว่า แผ่นดินต้น เรียกรชกาลที่ 2 ว่า แผ่นดินกลาง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเกรงว่าประชาชนจะเรียกพระองค์ว่าแผ่นดินสุดท้ายอันเป็นอับมุงคล จึงทรงห้ามให้เรียกแผ่นดินต้น แผ่นดินกลางอีกต่อไป และถวายพระนามให้แก่รชกาลที่ 1 ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รชกาลที่ 2 ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาสัจ ตามพระนามพระพุทธธูปที่ทรงสร้างถวาย³⁹

นอกจากนี้โปรดฯ ให้ชื่อแม่น้ำเสียงที่ระเบียบพระอุโบสถวัดพระแก้ว และโปรดฯ ให้สร้างวิหารยอดขึ้นทางทิศเหนือพระอุโบสถ ในปัจจุบันวิหารยอดเป็นที่ประดิษฐานพระแท่นนั่งคศิลา

การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ใน พ.ศ. 2377 หลังคาอุโบสถวัดพระเชตุพน ถล่มลงมาทับคนตายไป 50 คน⁴⁰ จึงโปรดฯ ให้ชื่อแม่น้ำวัดพระเชตุพนเป็นการใหญ่อีกครั้งหนึ่ง โปรดฯ ให้สร้างหลังคาพระอุโบสถใหม่ เสริมให้สูงขึ้นไปอีก และสร้างพระพุทธรูปในเศียรนี้ขึ้นพระองค์หนึ่ง ยาวถึง 90 ศอก สร้างพระวิหารสำหรับพระพุทธในเศียรนี้ขึ้นอีกหนึ่งหลัง ทรงสร้างเจดีย์ใหม่อีก 2 องค์ ที่วัดโพธิ์สูงถึง 1 เส้น องค์สีขาวทรงสร้างถวายรชกาลที่ 2 ส่วนองค์สีเหลืองสร้างสำหรับเป็นผลบุญของพระองค์เอง นอกจากนั้นโปรดฯ ให้ก่อภูเขาและทำศาลารายเพิ่มเติม

พระราโชบายสำคัญในการซ่อมแซมวัดโพธิ์ครั้งนี้ก็คือ ทรงมุ่งหวังให้วัดโพธิ์เป็นที่รวมวิชาความรู้ต่าง ๆ สำหรับประชาชนทั่วไป ทรงมีพระราชดำริว่า ในสมัยนั้นผู้ที่เป็นครูอาจารย์ มักจะหงวนเหนความรู้ จึงโปรดฯ ให้จารึกตำราต่าง ๆ ลงบนเสาหินตามพระระเบียงที่วัดโพธิ์ เช่น พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตำราพิชัยสงคราม ตำรายา ตำราไหรากาสตร์ ตำราโคลงนั้นที่ กพญกลอน พฤกษาสตร์ ภูมิศาสตร์ และมนุษยวิทยา ทำให้ราชภูมิที่ต้องการแสวงหาความรู้ได้ศึกษาตำราเหล่านี้อย่างเสรี จึงถือได้ว่า วัดโพธิ์นี้เปรียบเสมือนมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย

นอกจากนี้แล้ว ยังโปรดฯ ให้ชื่อแม่น้ำอื่น ๆ อีก ทั้งในพระนครและต่างจังหวัด อีกมากมาย ที่สำคัญคือวัดมหาธาตุ ราชบูรณะ ชนะสังคม บพิตรพิมุข วัดเก้าะแก้ว วัดสุวรรณาราม (เป็นวัดประจำรชกาลที่ 1 อยู่ที่จังหวัดอุธยา) ฯลฯ รวมเป็นวัดที่ทรงปฏิสังขรณ์ทั้งสิ้น 35 วัด⁴¹

มีวัดอีกไม่น้อยที่ยังสร้างไม่เสร็จค้างแต่รัชกาลก่อน ก็โปรดฯให้สร้างให้เสร็จ
บริบูรณ์ที่สำคัญคือ

วัดสารະเกศ สร้างพระวิหารใหญ่เป็นที่ประดิษฐานพระอัฏฐารส ซึ่งอัญเชิญมา
จากพิชน্ঠโลก โปรดฯให้พระยาครีพิพัฒน์รัตนราชโ哥ษา เป็นแม่กองทำพระเจดีย์ใหญ่อองค์
หนึ่ง ห่วงพระทัยจะให้สูงใหญ่ แบบเจดีย์ภูเขาทองที่กรุงศรีอยุธยา ในการก่อสร้างต้องขุด
รากลึกลงไปถึงขันดินที่เป็นโคลน แล้วปูด้วยไม้ชุง ขันต่อมามาติดๆ แลงก่อขึ้นมาจนถึง
ระดับพื้นดิน ต่อจากนั้นจึงก่อฐานพระเจดีย์ด้วยศิลา แต่ขณะก่อสร้างอยู่นั้นปรากฏว่า ฐาน
ตอนกลางทรุดลงไปเพราดินทรุด พระยาครีพิพัฒน์ฯ จึงก่ออื่นใหม่อีก แต่พระปรงค์ก็
ยังทรุดลงไปเป็นครั้งที่สอง การก่อสร้างจึงชะงักอยู่เพียงแค่นั้น (มาถึงในรัชกาลที่ 4 โปรดฯ
ให้ก่อสร้างต่อ นายช่างพิจารณาดูแล้ว "ได้เปลี่ยนแผนการก่อสร้างใหม่ ด้วยการก่อเป็น^{ภูเขาขึ้นก่อน และสร้างพระเจดีย์ไว้บนยอด มีบันไดเดินขึ้นไปได้ทั้งสองทาง เรียกว่าเจดีย์^{ภูเขาทอง}})

วัดอรุณราชวราราม โปรดฯ ให้บูรณะเพิ่มเติมจากที่ทำไว้ในรัชกาลที่สอง โปรดฯ
ให้ก่อพระปรงค์ซึ่งแต่เดิมสูง 8 วา ให้สูงถึง 35 วา ทำให้สูงเด่นเป็นสง่า และมีสัดส่วนที่
สวยงามยิ่ง ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบประดิษฐ์เป็นลายต่ายต่าง ๆ

วัดyanนาวา เดิมชื่อวัดคอกกระปือ โปรดฯให้สร้างเรือสำเภาจำลองขึ้นไว้芽
1 เส้น ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า ต่อไปจะไม่มีการใช้เรือสำเภาภัยแล้ว เด็กรุ่นหลังจะไม่
ทราบว่าสำเภามีรูปร่างเป็นอย่างไร เมื่อสร้างแล้วจึงพระราชทานนามวัดใหม่ว่า วัดyanนาวา⁴²

วัดสุทัคเนพาราม ก่อสร้างต่อจากในสมัยรัชกาลที่ 2 และอาราธนาพระภิกษุ
จากวัดโพธิ์ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ รวม 300 รูป ให้มาจำพรรษาที่วัดสุทัคนี้

ในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดฯให้สร้างวัดใหม่เพิ่มขึ้นอีก 4 วัด คือ วัดเนพธีดา
(สร้างเป็นเกียรติยศแด่ พระเจ้าลูกเรือกรมหมื่นอัปสรสุคุเทพ) วัดราชนัดดาราม (สร้าง
เป็นเกียรติยศแด่พระเจ้าหลานเรือพระองค์เจ้าโสมนัสวัณนาวี) ที่วัดนี้ได้โปรดฯให้สร้าง
ໂโลหะประสาท ขึ้นไว้แทนพระเจดีย์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีที่สูงบูชาและรับบำเพ็ญสมารถ
การก่อสร้างยังไม่เสร็จยังค้างอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ อีกสองวัดที่โปรดฯให้สร้างใหม่คือ วัดนวน
นิเวศน์มหาวิหาร และ วัด เนลิมพระเกียรติ เมืองนทบุรี

ทรงเป็นผู้เริ่มตั้งโรงงานขึ้นที่กำแพงพระราชวัง เพื่อแจกจ่ายอาหาร ยารักษาโรค และเงิน ให้กับผู้ชรา คนพิการ และผู้ขัดสนทั้งหลาย เดือนหนึ่งมีการแจก 8 ครั้ง ทุกครั้งจะโปรดฯ ให้พระสงฆ์มาเทศนาพระธรรมให้ประชาชนฟังที่โรงงานนี้ด้วย “ไม่แต่ประชาชน ในประเทศไทยเท่านั้น แม้ชาวต่างชาติที่ยังได้รับพระราชทานความช่วยเหลือ คือ โปรดฯ ให้จัดข้าวกล่องเป็นจำนวนมากมอบให้จนจุนญานยสำเกาขนลงเรือไปแจกจ่ายแก่พลาเมืองที่อดอยากในเมืองเจ้าเป็นประจำ จะเห็นน้ำพระทัยเมตตาของรัชกาลที่ 3 ได้จากพระภารณฑ์กิจอิทธิประการหนึ่ง คือโปรดฯ ให้ยกเลิกการเก็บอากรค่าน้ำจากประชาชนในปี 2369 และในเวลาต่อมา โปรดฯ ให้ยกเลิกภาษีฟองตนุ ทั้งนี้ เพราะพระองค์ไม่ทรงต้องการให้ประเทศไทยรายได้จากการเงินที่เป็นบาบปเนื่องจากการม่าส์ต์ตัดซีวิต ท้องที่ได้เกิดข้ายาก หมายเหตุ จะโปรดฯ จัดเงินไม่เก็บภาษีราชภูมิชั่วคราว และจะทรงแจกจ่ายข้าวหรือจำหน่ายข้าวให้ในราค่าต่ำ”⁴⁴

8. การทำบุญบำรุงศิลปกรรมอัน ๑

1. ด้านวรรณคดี โดยส่วนพระองค์แล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มีได้สนพระทัยในการประพันธ์นัก ในสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงมีส่วนร่วมในพระราชินพนธ์ต่างๆ เพื่อให้เป็นที่พอพระทัยสมเด็จพระราชนบิดาเท่านั้น เมื่อได้ครองราชสมบัติแล้ว ก็ทรงสนับสนุนวรรณคดีพฤษสมควร ส่วนใหญ่ทรงเอาพระทัยใส่วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา ทรงสนับสนุนให้มีการแปลเรื่องราวในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา และแต่งขึ้นเป็นภาษาไทยหลายเล่า ส่วนใหญ่เป็นผลงานของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส เช่น เรื่องงบฏสมโพธิกถา (เป็นพระพุทธประวัติ) มงคลทีปนี และกฤษณาสอนน้องคำฉันท์

กวีสำคัญในสมัยนี้ นอกจากสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสและสุนทรภู่ ซึ่งมีชื่อเสียงมากแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 แล้วก็มีกวีอื่น ๆ อีกดังนี้

สมเด็จกรมพระยาเดชาดิสร ทรงมีความเชี่ยวชาญในการแต่งโคลง งานขึ้นเอกของพระองค์ คือ โคลงโภกนิติ

คุณพุ่ม เป็นกวีใหญ่คนแรกของไทย เป็นนักโถสัก瓜 ชอบโถสัก瓜เกี่ยวกับเรื่องอิ恒า โดยคุณพุ่มเป็นฝ่ายบุษบา และพระเหตุนี้ที่บ้านคุณพุ่มอยู่บนแพริมน้ำ คุณพุ่มจึงได้รับสมญานามว่า บุษบาท่าเรือจ้าง ซึ่งเสียงของคุณพุ่มมีได้อยู่ทั่วงานนิพนธ์ เพราะเรื่องที่แต่งส่วนมากเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด แต่มีชื่อพระเป็นผู้มีให้พริบดี เก่งในทางสมาคม

นอกจากพระองค์จะออกพระราชทรัพย์ซ่อมและสร้างวัดแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ยังทรงชักชวนเจ้านายและข้าราชการให้ร่วมช่วยเหลือและสร้างวัดใหม่ ๆ ขึ้นด้วยรวมเป็นวัดที่เจ้านายและขุนนางชื่อ 25 วัด และสร้างใหม่ 5 วัด คราวที่สร้างแล้วภายในนั้นเป็นพระราชทานทรัพย์ให้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเอาพระทัยใส่ในการสร้างและบูรณะวัดมากแค่ไหนจะเห็นได้จากพระราชปารากรในขณะที่ทรงประชวรหนักใกล้เสด็จสวรรคตว่า “ทุกวันนี้คิดสละห่วงใหญ่ให้หมด อาลัยอยู่แต่รัตต์สร้างไว้ใหญ่โตหลายวัด ที่ยังตั้งอยู่ก็มี สำหรุดกรุดโถรมไปจะไม่มีผู้ช่วยหนุนบำรุง เเงินในพระคลังที่เหลือจับจ่ายใช้ราชการแผ่นดินมีอยู่ 4 หมื่นชั่ง ขอสัก 1 หมื่นเด็ด สำผู้ใด เป็นเจ้าแผ่นดินแล้วให้ช่วยบอกรากแก่เข้าของเงินรายนี้ให้ช่วยหนุนบำรุงวัดที่สำรุดและการวัดที่ยังตั้งอยู่นั้นให้แล้วด้วย”⁴³

ก. การสร้างพระพุทธรูป ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้เอง ได้มีการก่อสร้างพระพุทธรูปใหม่อีกครั้ง ก่อนหน้านี้ในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2 ทรงมีนโยบายที่จะรักษาของเก่าแก่ไว้ให้ซากซ้ำมากไปกว่าเดิม จึงไม่ได้สร้างของใหม่เพิ่มเติมเท่าใด ได้แต่ไปอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญ ๆ มาประดิษฐานเป็นพระประธานในวัดที่กรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปเป็นมหาศลั้ยยิ่งใหญ่ จึงโปรดฯ ให้สร้างพระพุทธรูปสำคัญ ๆ หลายพระองค์ด้วยกัน เช่น พระประธานในโบสถ์วัดราชโอรส วัดสุทัศน์ วัดราชนัดดา วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดปรินายก กับพระในวิหารวัดกัลยาณมิตร และวัดโพธิ์ นอกจากนี้แล้วยังได้ทรงสร้างพระพุทธรูปขนาดย่อมไว้อีก 34 พระองค์

ก. พระราชนิยมกิจอื่น ๆ ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ในการกำหนดงานบุน្តรุ่งพระพุทธศาสนา

นอกจากทรงบุน្តรุ่งศาสนาด้วยการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดเป็นจำนวนมากมาอย่างแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงปฏิบัติพระองค์เคร่งครัดเป็นแบบอย่างของพุทธมากที่สุด คือ ทรงประกอบพระราชกุศลอยู่เนื่องนิจ ทรงบำเพ็ญในพระราชวังทุกเช้า และทรงนิมนต์พระภิกษุให้เข้ามาถวายพระธรรมเทศนาในพระราชวังเป็นประจำ ทรงส่งเสริมให้มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยให้บริบูรณ์ พระสงฆ์องค์ใดสอบได้เป็นเบรียญ และได้เลื่อนเป็นพระราชาคณะทรงโปรดฯ ยกเว้นญาติโยมของพระสงฆ์นั้น ๆ ไม่ต้องเข้ารับราชการเป็นไพร่หลวงหรือไพร์สม นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ยัง

บ้านของคุณพ่อมีจึงเป็นที่ชุมนุมของกิจกรรมและบุคลากรสำคัญในสมัยนั้น เช่น เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศ รังสรรค์ หลวงนายสิทธิ์⁴⁵ (ต่อมาคือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์)

คุณสุวรรณ เป็นกิจหนูอีกผู้หนึ่งในสมัยนั้น งานเขียนเอกของคุณสุวรรณ คือ เรื่องพระมະเหลา⁴⁶

นายนี แต่งเรื่อง เนลิมพระเกียรติ และ นิราศ

3 คนนี้ คือ คุณพ่อม คุณสุวรรณ และนายมี เป็นลูกศิษย์ของสุนทรภู่

พระนามานตรี งานเขียนเอกคือ เรื่องระเต้นลันได และ โครงถ้ำซีดดาน

2. ด้านสถาปัตยกรรม นอกจากการซ้อมและสร้างวัดอย่างขานานให้ใหญ่แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ยังโปรดฯ ให้ซ้อมแซมพระราชวังและสร้างขึ้นใหม่อีกบ้าง ส่วนใหญ่สูงที่จะซ้อมแซมมากกว่าสร้างขึ้นใหม่ เพราะพระราชวังส่วนใหญ่ได้สร้างสำเร็จ ลุล่วงไปเป็นอันมากแล้ว พระที่นั่งที่ซ้อมใหม่ในรัชกาลที่ 3 นี้ ได้แก่ พระที่นั่งดุสิต พระที่นั่ง ออมรินทร์วินิจฉัย พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน โดยทรงกำชับให้รักษาฐานแบบเดิมไว้อย่างเคร่งครัด⁴⁷ ส่วนพระที่นั่งที่ทรงสร้างขึ้นใหม่ได้แก่ พระที่นั่งสุทธาสาคร์ ภายใต้การดูแลของ วังด้านทิศตะวันออก เพื่อให้เป็นที่ประทับของพระราชนอน靠 พระเจ้าลูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์ และเจ้าจอม⁴⁸

3. ปฏิมากรรม ผลงานด้านนี้ ส่วนใหญ่เกี่ยวกับศาสนา คือการสร้างพระพุทธรูป ขึ้นใหม่อีกมาก ดังได้กล่าวเบื้องต้น

4. ด้านจิตรกรรม ใน การปฏิสังขรณ์พระราชวังและวัดวาอาราม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้โปรดฯ ให้ช่างเขียนภาพไว้บนฝาผนังมากมาย ส่วนมากเกี่ยวกับเรื่องราวทางศาสนา เช่นชาดกต่าง ๆ ลักษณะภาพเขียนทำตามแบบสมัยก่อน คือ มีแต่ความกว้างและยาว แต่ไม่มีความลึกและนิยมใช้การลงรักปิดทองเป็นพื้น โปรดฯ ให้ซ้อมภาพเขียนที่เขียนไว้ในรัชกาลก่อน ๆ อีกมากมายด้วย

ศาสตราจารย์ ดร. แวนล่า (Dr. Vella) "ได้วิจารณ์ถึงการประดิษฐ์ผลงานทางด้านสถาปัตยกรรม ปฏิมากรรม และจิตรกรรมของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ว่า ศิลปินผู้ผลิตผลงานไม่สู้จะมีความสำคัญเท่าไนก็ หากจะมีการจารึกชื่อลงในงานศิลปะขึ้นได้ชิ้นหนึ่ง แล้ว เกียรติอันนั้นกับลับไปตกอยู่กับผู้อุปถัมภ์ให้งานชิ้นนั้นสำเร็จลงได้ และในสมัยรัชกาล

ที่ 3 นี้จะเป็นสมัยสุดท้ายของความรุ่งเรืองของศิลป์ไทยที่แท้จริง เพราะสักดิจากสมัยนี้ไปแล้ว อิทธิพลศิลปกรรมตะวันตกจะแพร่หลายเข้ามายิ่งเป็นศิลป์ไทย และทำให้ศิลป์ไทยแท้ ๆ ซบเซาลงไป บรรดาคนผู้มีอิทธิพลของไทยไม่สามารถจะแข่งขันกับสินค้าจากตะวันตกได้⁴⁸

5. นาฏกรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มีได้ทรงสนับสนุนการละครเลย ซึ่งทรงขัดขวางการแสดงอีกด้วย “..... โปรดฯ ให้ล้มโโนหหลวง และละครในวังเสียทั้งหมด นับตั้งแต่เวลาตื่นพระบรรทมจนเสด็จเข้าที่ อย่าไว้แต่จะไม่ทอดพระเนตรโโนหหลวง แม้การร้องเพลงดีดสีตีเป่า ก็ไม่ทรงยอมฟังอย่างใดเลย”⁴⁹ แต่การละครของไทยก็หาซบเชา ลงไม่ กลับทำให้แพร่หลายเป็นวงกว้างออกไปมากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อไม่ได้รับการสนับสนุน จากพระมหากษัตริย์ในพระบรมมหาราชวัง พวกรักแสดงก็พากันแยกย้ายกระชั้นกระจายไปคนละทิศทาง ที่ได้รับอุปถัมภ์จากเจ้านายและขุนนางก็มีเป็นอันมาก เพราะมีผู้นิยมแบบอย่างละครหลวงครั้งรัชกาลที่ 2 อยู่มาก แต่ก่อนไม่กล้าเอาอย่าง ครั้นละครหลวงเลิกแล้ว เจ้านายและขุนนางเหล่านี้จึงพา กันเหตุละครแบบหลวงขึ้นมาอย่างมาก และรัชกาลที่ 3 ก็มีได้ทรงห้ามป่าว⁵⁰ ทำให้ศิลปการละครได้แพร่หลายและเป็นที่นิยมในหมู่ประชาชนมากขึ้น การติดต่อกันต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 3

1. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า

ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ จะเป็นสมัยสุดท้ายที่ไทยจะทำสังคมกับพม่า (ถึงแม้ในสมัยรัชกาลที่ 4 จะมีการพบพูงที่เชียงตุงอีก แต่ก็มิได้เป็นสังคมโดยตรงกับพม่า) มูลเหตุที่สังคมระหว่างไทยกับพม่าที่ได้สรุปขึ้นคือวันมาประมาณ 300 ปี สื้นสุดลงเสียได้ก็ เพราะพม่าต้องหันไปทำสังคมกับอังกฤษและตกเป็นอาณา尼คุณของอังกฤษในที่สุด

อังกฤษเริ่มทำสังคมกับพม่าตั้งแต่ปลาย พ.ศ.2367 (ตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ 2) ในเดือนพฤษภาคม ท้าพเรืออังกฤษเข้ายึดเมืองรangoon ได้และมีแผนที่จะรุกไปทางเหนือ เพื่อยึดเมืองหลวงของพม่าต่อไป แต่ติดขัดต้องพักอยู่ที่รangoon เพราะเวลาหนึ่นเป็นฤดูฝน อังกฤษไม่ชำนาญภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศ หังษ์ขาดแคลนยานพาหนะ ช้างม้าวัวควายและเสบียงอาหารที่จะใช้ในการรบ ทหารอังกฤษก็เจ็บไข้ล้มตายลงมาก ตอนนั้นเองที่อังกฤษเปลี่ยนแผนการรบ ต้องการจะตีหัวเมืองพม่าภาคใต้ซึ่งเป็นดินแดนของพวກมอญให้ได้เสีย ก่อนแล้วจึงใช้ดินแดนนี้เป็นที่มั่นในการขึ้นไปตีตอนเหนือ อังกฤษจึงต้องการให้ไทยช่วย เพราะไทยกับพม่าเป็นศัตรูกันมานาน ไทยเคยทำสังคมในแบบหัวเมืองมอยามาก่อนและ

อังกฤษต้องการได้เสบียงอาหาร สัตว์พาหนะจากไทยด้วย ในขณะที่อังกฤษกำลังติดต่อทางทางขอความช่วยเหลือจากไทยนี้เอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านา รัชกาลปัจจุบัน และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อไป

ในชั้นแรก รัฐบาลไทยมีความกระตือรือร้นที่จะร่วมรับกับอังกฤษ เพราะเห็นว่าครานี้เป็นโอกาสตี่ที่ไทยจะได้เข้าไปทำลายกำลังและฐานทัพของพม่าในตอนใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งฐานทัพพม่าที่เมืองมะตะมะ ซึ่งพม่าได้เคยใช้เป็นที่รวมไฟร์พลในการเข้ามาตีไทยอยู่เสมอ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดให้เตี๋ยมทัพไทยเพื่อเข้าโจมตีพม่าสมทบไปกับทัพอังกฤษ แต่ต่อมามาไทยประจักษ์ว่า อังกฤษมิได้ต้องการให้ทัพไทยไปร่วมรับเคียงบ่าเคียงไหล่กับทัพอังกฤษ อังกฤษเพียงแต่ต้องการทัพไทยไปใช้เป็นแพลเนกหามสัมภาระอาวุธต่าง ๆ สิ่งที่อังกฤษต้องการจากไทยจากที่สุดคือ ช้างม้า พานะ ซึ่งจะช่วยอังกฤษในการเดินทัพทางบก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงไม่พอใจที่จะเปลี่ยนนโยบายให้ทัพไทยเข้าไปปรบโดยเอกสาร เนื่องจากเป็นการช่วยอังกฤษรับพม่าทางอ้อม⁵¹

ส่วนทางด้านอังกฤษนั้น ในชั้นต้นก็มิได้ขัดขวางนโยบายของไทยที่จะเข้าไป瓜ดต้อนผู้คนและยึดหัวเมืองมอญ เพราะอังกฤษยังไม่สนใจหัวเมืองมอญมากนัก และเห็นว่าการที่ไทยจะทำดังนั้นก็เป็นการช่วยตัดถอนกำลังพม่าด้วย อังกฤษเองยังมีแผนการที่จะยกเมืองมะริดและตะนาวศรีให้ไทยอีกด้วย⁵² เพื่อเป็นการเอาใจรัฐบาลไทย เพราะอังกฤษหวังจะเจรจาตกลงรื่องหัวเมืองมลายูกับไทย ขณะนั้นอังกฤษเริ่มเข้าไปมีอิทธิพลในแหลมมลายูอย่างจริงจัง แต่ติดขัดอยู่ตรงที่ไทยก็มีอำนาจปักครองอยู่ในมลายูภาคเหนือ

ในการปฏิเสธเมืองมอญครานี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดฯ ให้จัดทัพไปดังนี้

ทัพที่ 1 ให้พระยารัตนจักร (สมิง สอดเบา) คุมกองทัพมอญยกล้วงหน้าเข้าไป สืบคุณเหตุการณ์ในเมืองพม่า

ทัพที่ 2 ให้เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรย) ซึ่งเป็นชาวมอญมาแต่เดิม คุมกองทัพมอญเข้าไป ทางด้านเจดีย์สามองค์ มุ่งเข้าตีเมืองมะตะมะ

ทัพที่ 3 ให้พระยาชุมพร คุมทัพเรือยกจากชุมพรไปตีเมืองมะริด และท่าวาย

ทัพที่ 4 ให้พระยามหาอมาตย์ ไปตั้งอยู่ที่ตาก และพระยาวิเชียรลงกรณ์ ตั้งอยู่ที่อุทัยธานี เกณฑ์ไฟร์พลไปช่วยทัพที่ 2 ตีเมืองมะตะมะทางด้านแม่น้ำเม้า

ทัพที่ 5 ให้เมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน จัดเตรียมกองทัพไว้ต่อมาทางเหนือ เมื่อได้รับคำสั่งจากกรุงเทพฯ

การรบ กว่าที่ทัพไทยจะเข้าไปทำการรบในมณฑลปราช្ញาภิเษก อังกฤษได้เมืองทวย มะริด และเมืองตระมะแล้ว แต่ชาวมณฑลกันว่า อังกฤษจะรักษาเมืองตระมะไว้ให้ไทย เจ้าพระยามหาโยธาจึงเร่งให้เดินทัพเข้าไปในดินแดนมณฑล และไปตั้งอยู่ที่เมืองเชียงกราน ชาวมณฑลส่วนใหญ่มีได้คิดสูญ เป้าหมายมื่อน้อมต่อไทยโดยดี และมีจำนวนไม่น้อยที่เข้าไปอ่อนน้อมต่ออังกฤษ ขณะที่ทัพไทยอยู่ที่เมืองเชียงกราน แม่ทัพอังกฤษชี้อว่า เชอร์อาร์ชิබัลด์ แคมป์เบล (Sir Archibald Campbell) "ได้ติดต่อท่านทามมายังเจ้าพระยามหาโยธา ขอให้ทัพไทยไปช่วยตีเมืองตองอุดดวย เจ้าพระยามหาโยชาไม่ขัดข้อง แต่ขอให้อังกฤษเป็นฝ่ายจัดหาเรือลำเลียงทหารและจัดเสบียงอาหารให้ไทย"⁵⁴ ขณะนั้นเอง ทางกรุงเทพฯ ก็มีท้องตราเรียกทัพเจ้าพระยามหาโยชาและทัพพระยาชุมพรกลับเมืองไทย โดยกระหันหันในต้นปี 2368 เพราะไทยเกิดไม่พอใจอังกฤษด้วยเหตุ 2 ประการ คือ

1. ทหารอังกฤษที่มะริด จับเรือไทยที่อยู่ในความรับผิดชอบของพระยาชุมพรไป 6 ลำ พร้อมหั้งพลประจำเรือหั้งหมด 145 คน และนำไปปั้งไว้ที่เมืองมะริด อังกฤษทำดังนี้ เพราะว่าทัพไทยซึ่งมีพระยาชุมพรเป็นแม่ทัพไปเที่ยวภาวดีต้อนจับชาวเมืองมะริด ถึง 400 คน แม่ทัพไทยอ้างภัยหลงว่า "ไม่ทราบเรื่องที่อังกฤษยึดเมืองมะริดได้ก่อนแล้ว อังกฤษจึงประท้วงเรื่องนี้มาและขอให้ไทยคืนเชลยหั้ง 400 คนนั้น พระยาชุมพรคืนเชลยไปเพียง 90 คน และก็ถอยเรือออกจากมะริด ทหารอังกฤษจึงลงเรือติดตามมา เมื่อทันทัพไทยก็เข้ายึดเรือไว้ได้ 6 ลำ พร้อมหั้งพลประจำเรือดังกล่าว เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงทราบเรื่องนี้ก็โปรดอังกฤษเป็นอันมาก แต่ต่อมามีโปรดฯ ให้สอบสวนเรื่องราوا ก็ทรงเห็นว่าพระยาชุมพรเป็นฝ่ายผิด จึงโปรดฯ ให้ลงโทษพระยาชุมพร

2. ทางไทยสืบทราบมาว่า ภายหลังที่อังกฤษยึดหัวเมืองมณฑลได้แล้ว ได้พิจารณาดูภูมิประเทศและความรู้สึกของชาวมณฑลทั่ว ๆ ไป อังกฤษก็คิดเลิกสัมแผนการที่จะยกหัวเมืองมณฑลให้ไทย อังกฤษต้องการมีอิทธิพลในเขตนี้เอง เพื่อผลประโยชน์ในทางค้าขาย เพราะเมื่อมะริด ทวย ตะนาวศรีเป็นเมืองท่าชายทะเล และเพื่อไม่ให้ผิดสัญญา กับไทยมากนัก อังกฤษจะแบ่งดินแดนตอนในของมะริด ทวย ตะนาวศรี อันเป็นที่ดอนให้ไทย ส่วนดินแดนที่เหลือทั้งหมดของมณฑลนั้น อังกฤษจะสถาปนาเป็นรัฐมณฑลยิสระขึ้น แต่ก็

ยังติดขัดอยู่ที่หาเชือสายกษัตริย์มอญที่จะยกขึ้นเป็นหัวหน้าพากมอญไม่ได้เลย เมื่ออังกฤษทราบว่าเจ้าพระยามหาโยธาเป็นมอญ และชาวมอญมีความนับถืออยู่มาก จึงได้ทابกามอย่างลับ ๆ จะให้เจ้าพระยามหาโยธาเป็นกษัตริย์มอญ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงทราบเรื่องนี้เข้า ก็ไม่พอพระทัยเป็นอย่างมากที่อังกฤษคิดจะติดสินบนนายทหารของพระองค์ และยังทรงเกรงว่าถ้าเจ้าพระยามหาโยธาถูกลง คนมอญซึ่งอยู่ในเขตไทยก็จะพาภันอพยพไปอยู่เมืองมอญตามเจ้าพระยามหาโยธาหมด จึงโปรดฯ ให้เรียกทัพไทยกลับเข้ามา⁵⁵

อังกฤษเห็นไทยเรียกทัพกลับก็ไม่พอใจ แต่ในตอนนี้รัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ก็ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องขอความช่วยเหลือจากไทยอีกแล้ว เพราะรู้แล้วว่าอังกฤษสามารถจะทำสัมภาระให้สำเร็จได้โดยไม่ยาก หากให้ไทยเข้ามามีส่วนในการรับ ไทยจะเรียกร้องเอาหัวเมืองมอญเป็นการตอบแทน แต่อังกฤษยังต้องการรักษาไม่ตรึงกับไทยไว้ เพื่อผลประโยชน์ในด้านการค้ากับไทย และการตกลงปัญหาในมลายู และเพื่อไม่ให้ไทยเข้าไปขัดขวางแผนการในเขตหัวเมืองมอญด้วย รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงเห็นสมควรส่งทูตคือ เฮนรี เบอร์นี่ (Henry Burney) เข้ามาเจรจาปัญหาทั้ง 3 กับไทยในตอนปลาย พ.ศ. 2368

เบอร์นี่ได้รับคำสั่งให้ค่อยเฝ้าสังเกตท่าทีของไทย มิให้ไทยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติการของอังกฤษในพม่าตอนใต้ เบอร์นี่จึงต้องประจารูปในไทยในขณะที่การระหว่างอังกฤษและพม่ายังติดพันกันอยู่⁵⁶ ในระหว่างที่อยู่เมืองไทย เบอร์นี่ขอจ้างให้ไทยปล่อยเชลยศึกจากเมืองมะริดได้สำเร็จ ในตอนนี้ไทยก็เลิกล้มโยนาที่จะช่วยอังกฤษรบแล้ว เพราะอังกฤษเลิกให้ความหวังแก่ไทยว่าจะยกดินแดนมอญให้เป็นการตอบแทน แต่ความคิดที่จะเข้าไปมีอำนาจในแดนมอญยังไม่หมดสิ้นไปที่เดียว ขณะที่อังกฤษทำการรบต่อไปทางเหนือได้เมืองหงสาวดีและเมืองแปร ทหารอังกฤษได้ขอความช่วยเหลือมาอย่างเจ้าพระยามหาโยธาอีก (จะเห็นได้ว่า ทหารอังกฤษที่ทำการรบอยู่ในพม่า ก็มิได้เชื่อพึ่งโยนาที่ของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียนัก)⁵⁷ ไทยตอบไปว่าจะช่วยต่อเมื่ออังกฤษยกเมืองมอญให้ไทยขณะนั้นเพอดีพากพม่าร่วบรวมกำลังได้ยกเข้ามาจะตีเมะตะมะ กำลังอังกฤษขึ้นไปทำการรบทางเหนือหมด เหลืออยู่แต่กำลังมอญส่วนน้อยอยู่รักษาเมือง ไทยกลัวพม่าจะยึดเอาเมะตะมะไว้ได้ เจ้าพระยามหาโยชาจึงรีบนำทัพไปยังเมะตะมะและขับไล่พม่าไปได้สำเร็จ⁵⁸

ในเวลาเดียวกันนั้น รัฐบาลพม่าได้ยอมทำสัญญาสงบศึกกับอังกฤษในปลายปี พ.ศ. 2368 อังกฤษตกลงคืนเมืองเมะตะมะและเมืองอื่น ๆ เหนือแม่น้ำสาลวินให้พม่า

ส่วนใต้แม่น้ำสาลวินลงมาอังกฤษเข้ายึดเป็นอาณาเขตของตน ไทยจึงต้องถอนตัวออกจากเมืองมะ เขตเดนที่อังกฤษยึดไว้ครั้งนี้ปิดหนทางที่พม่าเดย์กมาตีไทย นับแต่นั้นเป็นต้นมา สมความระห่วงไทยกับพม่าก็ยุติลง⁵⁹

2. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองขึ้นในลัฐ

ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 ไทยได้กลับไปมีอำนาจในแหลมมลายูตอนเหนืออีกโดยได้ปัตตานี ไทรบุรี (Kedah) กัลันตัน และตรังกานู เป็นประเทศราช จากนั้นก็ได้พยายามเสริมอำนาจของไทยในเขตมลายูให้มั่นคงขึ้น โดยการสนับสนุนให้คนไทยเข้าไปตั้งหลักแหล่งในดินแดนมลายู ส่วนอีกวีธีหนึ่ง คือการใช้กำลังเข้ารุกราน เพื่อแฝงขยายอำนาจไปทางใต้ เช่นในปี พ.ศ. 2352 รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ได้สนับสนุนให้พระยาไทรบุรี (ตันกุ ประแรงรัน) ยกทัพไปตีรัฐเปรัก (Perak) เพื่อบังคับให้เปรักยอมเป็นประเทศราชของไทย⁶⁰ (แต่ในหนังสือของ L.A. Mills เรื่อง The British Malaya เขียนว่า เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2361)⁶¹ ออย่างไรก็ได้ไทยต้องสูญเสียอิทธิพลในรัฐเปรักไปในปี พ.ศ. 2365 เพราะสุลต่านแห่งรัฐเซลังอร์ (Selangor) เข้าช่วยเหลือเปรักให้แพ้หัวเมืองต่อไทยได้สำเร็จ

เนื่องจากหัวเมืองขึ้นมาลัฐเหล่านี้อยู่ไกลจากกรุงเทพฯ มาก รัฐบาลไทยจึงมอบหมายให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและสงขลาเป็นตัวแทนในการควบคุมมลายู คือให้นครศรีธรรมราชควบคุมดูแลไทรบุรีและกัลันตัน ส่วนปัตตานีและตรังกานูอยู่ในความรับผิดชอบของสงขลา และเพื่อเป็นการทอนกำลังปัตตานีให้อ่อนลงพอที่สงขลาจะควบคุมໄร้อย จึงได้แบ่งอาณาเขตปัตตานีออกเป็น 7 เมืองย่อย ๆ คือ ปัตตานี หนองจิก ยะลา รามันเหด ยะหริ่ง สายบุรี และระแหง และจัดให้เจ้าเมืองหัวเมืองชื่อเป็นชาวพื้นเมืองเป็นผู้ปกครอง เมืองทั้ง 7 นี้ มักเรียกรวมกันว่า “เจ็ดหัวเมือง”⁶²

ในการปกครองหัวเมืองมลายู เมืองนครศรีธรรมราช และสงขลาจะต้องรับนโยบายสำคัญ ๆ จากกรุงเทพฯ และนำไปปฏิบัติให้เป็นไปตามนโยบายนั้น เหตุที่ทางกรุงเทพฯ แบ่งให้สองเมืองดูแลมลายูเช่นนี้ เพราะไม่ต้องการให้เมืองใดเมืองหนึ่งคุมอำนาจการปกครองหัวเมืองมลายูไว้แต่ผู้เดียวจะทำให้มีอำนาจมากเกินไป

ในการปกครองหัวเมืองมลายู รัฐบาลไทยต้องประสานปัญหาเรื่องการที่มลายูพยายามจะปลดตัวออกจากอำนาจของไทยอยู่เป็นประจำ เช่น ในปี พ.ศ. 2334 ปัตตานี

เป็นกบฎ และในปี 2363 “ไทรบุรีเป็นกบฎ” ทั้งนี้ เพราะไทยกับหัวเมืองลายเหล่านี้มีรัฐธรรมแต่ก่อต่างกันมาก ไม่มีความผูกพันต่อกันในด้าน ภาษา ศาสนา และประเพณี ไทยจะปกครองลายได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งทางทหารของไทยเท่านั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงดำเนินนโยบายแฝงขยายอำนาจของไทยลงไปในหัวเมืองลาย เมื่อ nondang เช่นในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2 ทรงต้องการที่จะฟื้นฟูอำนาจของไทยในรัฐเบรคชั่นใหม่ ในปี พ.ศ. 2367 เมื่อสุลต่านเบรคเกิดเป็นอริคับรัฐเชลังอร์ เพราะทหารของเชลังอร์เข้าปล้นสุดมีชาวเบรค สุลต่านเบรคจำต้องขอความช่วยเหลือมาษรูบากลไทยให้ช่วยต่อต้านเชลังอร์ ซึ่งก็ทรงกับนโภบายของไทยที่จะเข้าไปมีอำนาจในเบรคและเชลังอร์อยู่แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเตรียมกำลังทัพเรือลงไปช่วยเบรค⁶³

แต่การขยายอำนาจของไทยในแหลมลายต้องพบกับอุปสรรคสำคัญ คือการต่อต้านของอังกฤษ อังกฤษได้เข้ามายึดอิทธิพลในแหลมลายมากขึ้นทุกที จึงต้องการขัดอิทธิพลของไทยออกไปจากดินแดนส่วนนี้ เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของอังกฤษ อังกฤษได้ปักธงใน พ.ศ. 2329 ตลาดเวลเลสเลย์ ในปี 2343 และได้สิ่งคโปร์ในปี 2362 และในปี 2367 อังกฤษกับชองด้าได้ตกลงทำสัญญาแบ่งเขตอิทธิพลกันในเอเชียอาคเนย์ ชองด้าตกลงยอมยกมาให้อังกฤษ และให้อังกฤษเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์และอำนาจในแหลมลายได้โดยชองด้าจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับลายอีกต่อไป ส่วนอังกฤษก็ยอมตกลงให้อองด้ามีอิทธิพลในหมู่เกาะอินโดเนเซียแต่ผู้เดียวโดยอังกฤษจะไม่แทรกแซง⁶⁴

ภายหลังการตกลงนี้ ทั้งพ่อค้าและข้าราชการอังกฤษจึงเดินทางเข้ามายังลายมากขึ้น ข้อตกลงที่ทำกับชองด้าทำให้ไม่มีประเทศไทยเดเข้ามาขัดขวางการขยายอำนาจของอังกฤษในลายได้ นอกจากประเทศไทย ข้าราชการและพ่อค้าอังกฤษจึงไม่พอใจเป็นอย่างมากที่ไทยมีอำนาจเหนือไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู และยังมีนโยบายจะเข้าครอบครองเบรคและเชลังอร์อีกด้วยอำนาจของไทยในดินแดนเหล่านี้ขัดขวางมิให้อังกฤษแฝงขยายอิทธิพลในด้านการปกครองและเศรษฐกิจให้ทั่วแหลมลายได้ อังกฤษจึงพยายามขัดอิทธิพลไทยออกไป

ใน พ.ศ. 2368 เมื่ออังกฤษทราบว่ากองทัพไทยจากนครศรีธรรมราชเตรียมยกไปโจมตีเชลังอร์เพื่อช่วยเบรค ข้าหลวงอังกฤษที่ปีนัง ชื่อ โรเบิร์ต ฟูลเลอร์ตัน (Robert

Fullerton) ได้เจรจาญี่ปุ่น ไทยให้เลิกนโยบายขยายอำนาจนี้เสีย มีฉะนั้นอังกฤษจะใช้กำลังเข้าต้านทาน เรื่องของอังกฤษได้มาคุมเชิงไทยอยู่ที่เมืองตรัง⁶⁵ ไทยจึงต้องหยุดยั้งการส่งกำลังไปเชลังอร์ และยอมเจรจา กับอังกฤษ

ในปี 2368 นั้นเอง อุปราชอังกฤษที่อินเดียได้ส่งร้อยเอกเบอร์นี่ (Henry Burney) เป็นทูตเข้ามาเจรจา กับรัฐบาลไทย ในส่วนที่เกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ไทย กับ อังกฤษ ได้ทำสัญญาตกลงกัน มีใจความดังนี้

1. อังกฤษยอมรับอำนาจของไทยเห็นอิรักตรังกานู และ กัลตันตัน อังกฤษจะไม่เข้าไปแทรกแซง

2. อังกฤษยอมรับอำนาจไทยเห็นอิรักไทรบุรี อังกฤษ สัญญาว่า จะไม่กราโนเอารัฐไทรบุรี มาเป็นของอังกฤษ และจะไม่ปล่อยให้พระยาไทรบุรีคนเดิม (ตนกู ประแร้น) ที่หนีไปอยู่ปีนังกลับเข้าไปอุบัติภัยในไทรบุรีอีก อังกฤษจะส่งคนกู ประแร้น ไปเสียให้ทางใกล้ โดยจะไม่ให้อยู่ที่ปีนัง ไทรบุรี เปร็ค หรือ เชลังอร์

3. เพื่อเป็นการตอบแทนที่อังกฤษยอมรับอำนาจของไทยเห็นอิรักไทรบุรี กัลตันตัน ตรังกานู ไทยต้องยอมรับว่า ปีนัง และ มลฑลเวเลสเลย์ เป็นของอังกฤษ และ สัญญาว่า จะไม่เก็บภาษีสินค้าและอาหารที่อังกฤษที่เกาะปีนังและมลฑลเวเลสเลย์ ต้องการจากไทรบุรี และ จะไม่ขัดขวางการค้าของอังกฤษ ถ้าอังกฤษต้องการมาค้าขายในไทรบุรี กัลตันตัน และ ตรังกานู ซึ่งอยู่ใต้อำนาจไทย

4. สำหรับ รัฐเปร็ค และ เชลังอร์นั้น ไทย กับ อังกฤษต้องถือว่า รัฐทั้งสองเป็น เอกราช แต่สุลต่านแห่งรัฐเปร็ค มีสิทธิที่จะส่งบรรณาการมาให้ไทยได้ตามใจสมัคร และ เจ้าพระยานครฯ จะส่งคนเข้าไปในรัฐเปร็คฐานะไม่ตรีได้สัก 40-50 คน อังกฤษไม่ไว้ อังกฤษ สัญญาว่า จะช่วยป้องกันมิให้ เชลังอร์ เปร็ค ประการสุดท้าย ไทย กับ อังกฤษตกลง กันว่า จะไม่ใช้กำลังรุกราน เชลังอร์ ด้วย⁶⁶

ผลของสัญญานี้ ทำให้ความยุ่งยากที่จะเกิดจากการแบ่งขั้นอำนาจระหว่าง ไทย กับ อังกฤษ ในมลายู หมดสิ้นไปได้ส่วนใหญ่ เพราะได้มีการแบ่งเขตอำนาจกันเป็นสัดส่วน ผลดีของสัญญานี้ มีต่อฝ่ายไทย ก็คือ อังกฤษยอมรับ รองอำนาจของไทยเห็นอิรัฐมลายู ทั้งสาม ส่วนข้อเสีย ก็คือ ไทยต้องล้มเลิกแผนการที่จะขยายอำนาจเข้าไปในเปร็ค และ เชลังอร์ รัฐบาล

อังกฤษที่อินเดียพอยู่ในสัญญาณี้ เช่น กัน เพราะทำให้ไทยยอมรับรองอำนาจของอังกฤษ ในปีนั้นและมลคลาเวลเลสเลย์ได้ แต่พ่อค้าและข้าราชการอังกฤษในมลายูเองกลับไม่พอใจ เป็นอย่างมาก เพราะไทยยังมีอำนาจอยู่ต่อไปในมลายูตอนเหนือ พวกรู้ได้พากันตำหนิ เบอร์นี่อย่างรุนแรงที่ไม่ยอมอ่อนช้อให้กับไทย⁶⁷ ความจริงเบอร์นี่เองคงไม่พอใจนักที่ต้อง ทำสัญญานี้ แต่เบอร์นี่ต้องทำไปตามนโยบายของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียที่กำหนดมา คือให้พายามรักษาไม่ตรึงกับไทยไว้ในขณะที่อังกฤษยังทำสังคมอยู่กับพม่า ถึงแม้ตอนนี้ อังกฤษจะไม่ต้องการความช่วยเหลือจากไทยแล้วก็ตาม แต่อังกฤษก็ไม่อยากให้ไทยเข้าไป ขัดขวางผลงานของอังกฤษในพม่าตอนใต้⁶⁸

ไทยและอังกฤษพยายามรักษาสัญญาที่ทำไว้ต่อกันโดยความเรียบร้อย ยกเว้น เรื่องเดียวคือ เรื่องที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชส่งกำลังเข้าไปในปรัช พยายามจะบังคับ ให้สุลต่านปรัช ส่งบรรณาการให้ไทย สุลต่านขอความช่วยเหลือจากอังกฤษที่ปีนัง ข้าหลวง ปีนังคือฟูลเลอร์ตันได้ส่งเรือรบและกำลังทหารจำนวนหนึ่งเข้าไปในปรัช⁶⁹ ไทยจึงต้อง เลิกล้มโนบายที่จะแพร่อำนาจเข้าไปในปรัชตั้งแต่นั้น

การปักครองหัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ ก็ยังไม่ราบรื่นนัก เพราะมลายู พยายามจะแยกตัวเป็นอิสระอยู่เสมอเหมือนในสมัยรัชกาลก่อน ๆ ในปี พ.ศ. 2372 และ 2374 ได้เกิดภัยธรรมชาติในมลายู คือเกิดฝนแล้งก่อน และต่อมาก็เกิดน้ำท่วม ทำให้พืชผล เสียหายและเกิดความอดอย่างรุนแรงตามท้องที่ ความชุ่มชากทางเศรษฐกิจทำให้เกิดความ ยุ่งยากทางการเมืองตามมาด้วย ชาวไทรบุรีที่ไม่พอใจการปักครองของไทยจึงก่อการกบฏ ขึ้นใน พ.ศ. 2374⁷⁰

ผู้นำในการกบฏครั้งนี้คือ ตนกู เด่น (Tonku Den) ซึ่งเป็นหลานชายของพระยา ไทรบุรีคุนเก่า (ตนกู ประเสริฐ) ที่อังกฤษนำตัวไปไว้ที่มะละกาตามข้อตกลงกับไทย ตนกู เด่น ได้เกลี้ยกล่อมชาวมลายูตามชายทะเลได้เป็นจำนวนมาก แล้วยกกำลังมาโจมตีเมือง ไทรบุรีและยึดเมืองได้สำเร็จ เจ้าเมืองไทรบุรีซึ่งเป็นคนไทย (เป็นลูกของเจ้าพระยานคร ศรีธรรมราช) ต้องหลบหนีเข้ามาเมืองนครฯ ชัยชนะของตนกู เด่น ครั้งนี้ ทำให้พวกร้าว เมืองปีต詹นีทั้งเจ็ดถือโอกาสเป็นกบฎตามและมีแผนการจะร่วมกำลังกับไทรบุรียกทัพไปตี สงขลา

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดฯ ให้เจ้าพระยานครฯ นำทัพไทยร่วมไปกับทัพเมืองพัทลุงไปตีเอาไทรบุรีกลับคืน อังกฤษที่ปีนังได้ให้ความช่วยเหลือไทยด้วยโดยจัดส่งเรือรบมาปิดล้อมชายฝั่งทะเลเมืองไทรบุรี อังกฤษทำเช่นนี้เพื่อให้เป็นไปตามข้อตกลงที่อังกฤษทำไว้กับรัฐบาลไทย คืออังกฤษจะช่วยหยุดยั้งผู้สนับสนุนสุลต่านไทรบุรี คนเก่า (ตนกฎ ประแรรน) “ไม่ให้เข้าตีไทรบุรีได้”

ผลของการรบปรากฏว่าทัพเมืองนครศรีธรรมราชสามารถปราบกบฏเมืองไทรบุรีสำเร็จ ตนกฎ เด่น “ไม่ยอมตกเป็นเชลยจึงฆ่าตัวตาย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงทรงแต่งตั้งบุตรชายของเจ้าพระยานครฯ ให้กลับเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีตามเดิม

ส่วนทางด้านหัวเมืองทั้งเจ็ดนั้น ได้ยกกำลังไปล้อมสงขลา แต่เจ้าเมืองสงขลาสามารถต้านทานໄไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดฯ ให้กองทหารจากกรุงเทพฯ ยกลงไปช่วยสงขลา แต่ก็ปราบพากหัวเมืองทั้งเจ็ดໄไม่ได้ เพราะหัวเมืองทั้งเจ็ดได้รับความช่วยเหลือในการรบจากกลันตัน และตรังกานูอยู่ จึงทรงมีพระราชดำรัสให้เจ้าพระยาพระคลังนำทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ ลงไปช่วย พอตีเวลานั้นทัพเมืองนครฯ ปราบไทรบุรีราบคาบแล้ว จึงยกขึ้นมาสมทบกับทัพเจ้าพระยาพระคลัง พากเจ็ดหัวเมืองต้านทานໄไม่ไหวเลยต้องพ่ายแพ้ในที่สุด พระยาบดีตานีหนี้ไปกลันตัน หัวหน้ากบฏอื่น ๆ ที่ไม่ถูกฆ่าตายก็ถูกจับตัวส่งขึ้นมากรุงเทพฯ เจ้าเมืองคนไหนยอมอ่อนน้อมโดยดี “ไทยก็ไม่เอาโทษ ให้กลับไปครองเมืองตามเดิม

จากนั้นทัพไทยก็เตรียมเข้าตีกลันตันและตรังกานูต่อไปในฐานที่ทั้งสองรัฐนี้ช่วยเหลือหัวเมืองทั้งเจ็ดในการกบฏ พระยาภักดีนัยยอมอ่อนน้อม และได้ส่งตัวพระยาบดีตานีมาให้เจ้าพระยาพระคลังพร้อมทั้งยอมจ่ายค่าเสียหายเพื่อเป็นการถ่ายโถง 50,000 เหรียญ ไทยจึงໄไม่ได้รุกรานกลันตันแต่อย่างใด ส่วนตรังกานูยังคงแข็งเมืองอยู่ แต่เจ้าพระยาพระคลังไม่ต้องการใช้กำลังเข้าตีเมือง เพราะเกรงว่าชาวเมืองจะอพยพเข้าไปในดินแดนใต้ อาณัติของอังกฤษหมด ไทยไม่ต้องการเมืองเบล่าเช่นนี้จึงได้วางนโยบายติดต่อกับตนกฎอูมา (Tonku Uma) หลานชายสุลต่านกรังกานู ผู้เคยพยายามช่วงชิงตำแหน่งสุลต่านมาแล้วแต่ไม่สำเร็จ ไทยเสนอว่าจะแต่งตั้งตนกฎ อูมาเป็นสุลต่าน และถอดสุลต่านคนเดิมออกจากตำแหน่ง ตนกฎอูมายอมร่วมมือกับไทย สุลต่านคนเดิมจึงตัดสินใจหนีไปอยู่กลันตันและไม่คิดขัดขวางการกระทำการของไทยในตรังกานูต่อไป⁷²

หัวเมืองมลายูอยู่ในความสงบได้อีกเพียง 6 ปี ก็เกิดกบฏที่ไทรบุรีอีก หัวหน้ากบฏชื่อตนกู โมฮัมเหม็ดชาห์อัด (Tonku Mohamet Sahad) เป็นพระคพวากของสุลต่านตนกุปะแรรัน อีกเช่นกัน ตนกูโมฮัมเหม็ดได้ร่วมมือกับจารัสลัมลายูชื่อ Wanmali ยีดเมืองไทรบุรี เมืองตรังและสูตูลได้สำเร็จ ในขณะที่เจ้าพระยานครฯ และเจ้าเมืองสงขลาไปราชการที่กรุงเทพฯ (เพื่อร่วมงานพระเมรุของสมเด็จพระศรีสุลามัยซึ่งเป็นพระราชชนนีของรัชกาลที่ 3) ไทรบุรีและตรังจึงไม่ได้รับความช่วยเหลือโดยทันท่วงที่

เมื่อทางกรุงเทพฯ ทราบข่าวร้าย พระบาทสมเด็จนองเกล้าฯ โปรดฯ ให้เจ้าพระยานครฯ และเจ้าเมืองสงขลาลับไปรวมไฟรพลเพื่อปราบกบฏโดยด่วนและมีพระราชบัญชาให้พระยาครีพิพัฒน์นำกำลังจากกรุงเทพฯ ประมาณ 5,000 คน ตามลงไปช่วยด้วย ในระหว่างที่ทางไทยเตรียมปราบกบฏอยู่นี้เอง ตนกู โมฮัมเหม็ดก็ส่งกำลังไปล้อมสงขลาไว้โดยได้รับความช่วยเหลือจากหัวเมืองปัตตานี 4 เมืองคือ หนองจิก ยะลา รามันห์ และระ Lange

ทัพไทยจากนครศรีธรรมราชเข้าล้อมไทรบุรีไว้ และได้รับความช่วยเหลือจากอังกฤษเมื่อนคราที่แล้ว ในที่สุดก็ยึดเอาไทรบุรีกลับคืนมาได้ พากกบฏที่ยึดเมืองตรังสงขลา ก็เสียขวัญพาภันล่าถอยไปหมด หัวหน้ากบฏหนีไปอยู่ในเขตของอังกฤษ

กองทัพของพระยาครีพิพัฒน์ยกไปถึงสงขลาเมื่อกบฏสงบแล้ว แต่พระยาครีพิพัฒน์ต้องตั้งมั่นอยู่ที่สงขลาต่อไป เพื่อหาทางป้องกันมิให้ไทรบุรีมีเรื่องวุ่นวายขึ้นอีก

ไทรบุรีก่อกบฏมาแล้ว 2 ครั้ง แต่ละครั้งก็ทำให้หัวเมืองมลายูอื่น ๆ พลอยเป็นกบฏไปด้วย ความสงบเรียบร้อยของรัฐต่าง ๆ ในมลายู จึงขึ้นอยู่กับการจัดให้กิจการในไทรบุรีเรียบร้อยมั่นคงเสียก่อน พระยาครีพิพัฒน์ได้ปรึกษากับข้าราชการไทยทางภาคใต้ ตกลงว่าควรแก้ปัญหาดังนี้

1. ให้ตั้งช้างมลายูขึ้นเป็นผู้ปักครองไทรบุรี เพราะตราบใดที่คนไทยปักครองเรื่องยุ่งยากในไทรบุรีย่อมไม่ยุติลงได้ แต่ไทยต้องมั่นคงรัฐวังในการเลือกสุลต่านปักครองไทรบุรี คือต้องให้เป็นคนไทยที่ไว้วางใจได้ และเป็นที่เลื่อมใสของชาวไทรบุรีด้วย

2. เพื่อตัดทอนกำลังของไทรบุรีมิให้รวมกันเป็นปึกแผ่นมั่นคง เห็นควรแบ่งไทรบุรีออกเป็นรัฐย่อย ๆ สามรัฐ

ข้อเสนอทั้งสองนี้ พระบาทสมเด็จนองเกล้าฯ ทรงเห็นชอบด้วย จึงทรงมีรับสั่งให้แบ่งไทรบุรีออกเป็น 3 รัฐ คือ ไทรบุรี (Kedah) ก้าบังปะสุ (Kabangpasu) และ

ปลิส (Polit) และทรงแต่งตั้งให้ชาวมลายูเป็นผู้ปกครองรัฐทั้งสาม คือให้ตนกุอาหนุ่ม Tonku Anum) (ซึ่งเป็นญาติกับสุลต่านตนกุ ประแรวน) เป็นผู้ปกครองไทรบุรี ตนกุอาสาัน (Tonku Asan) เป็นสุลต่านกาบังปะสุ และตนกุเซชอุเซน (Tonku Setusen) เป็นสุลต่านบลลิส⁷³ แต่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชยังรับผิดชอบในการควบคุมรัฐทั้งสามนี้อยู่

ต่อจากนั้นความยุ่งยากในไทรบุรีจึงสงบไปและในปี พ.ศ. 2384 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้ทรงอนุญาตให้ตนกุประแรวน สุลต่านนอกตำแหน่งของไทรบุรี กลับเข้ามาอยู่ในไทรบุรีได้ เพราะทรงเห็นว่า สุลต่านกุธรรมากแล้ว (มีอายุประมาณ 70 ปี) ไม่มีที่ท่าจะก่อความเดือดร้อนได้อีก อังกฤษได้พยายามสนับสนุนการกลับมาของตนกุประแรวนด้วย โดยบอกฝ่ายไทยว่า หากไทยไม่ต้อนรับตนกุประแรวนแล้ว หากมีกบฏไทรบุรีเกิดขึ้น อีก อังกฤษจะไม่ช่วยไทยอีกต่อไป⁷⁴ เมื่อสุลต่านกาบังปะสุถึงแก่กรรม จึงทรงย้ายตนกุอาหนุ่มให้ไปปกครองกาบังปะสุ และให้ตนกุประแรวนได้เป็นสุลต่านไทรบุรีอีกรang หลังจากนั้นจนถึงรัชกาลที่ 3 หัวเมืองมลายูก็ประสบความสุขเรื่อยมา

อำนาจของไทยในหัวเมืองมลายูในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 นับว่ามั่นคงกว่าในสมัยก่อน ๆ เป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเปลี่ยนนโยบายใหม่ แทนที่จะไม่ยอมรับรัฐอิทธิพลของอังกฤษในมลายูเหมือนดังในสมัยรัชกาลก่อน ๆ พระองค์กลับผูกมิตรกับอังกฤษ สามารถทำให้อังกฤษรับรองสิทธิของไทยในมลายู และช่วยไทยปราบกบฏไทรบุรีอีกด้วย การที่อังกฤษชัดข่าวการขยายอำนาจของไทยในรัฐเบรคและเชลังอร์กลับเป็นผลดีต่อไทย คือทำให้ไทยหยุดขยายดินแดนลงไปและได้มีเวลาเตรียมอำนาจของไทยในมลายูตอนเหนือคือรัฐไทรบุรี กลับตัน และตรังกานู ให้มั่นคงกว่าเดิม⁷⁵

3. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวในสมัยรัชกาลที่ 3

ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ ถึงแม้ภูวนะพยาภิมุขเข้าแทรกแซงในลาว แต่ไทยก็สามารถปกป้องลาวไว้ได้อย่างมั่นคง จะมีเหตุร้ายเกิดขึ้นก็เพียงครั้งเดียว คือเรื่องเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์เป็นกบฎในปี 2369

สาเหตุของการกบฎ มีดังนี้

1. อำนาจของเวียงจันทน์ เพิ่มมากขึ้นในสมัยนี้ เพราะบุตรของเจ้าอนุ คือ เจ้าราชบุตร (ไี้) ได้รับแต่งตั้งจากไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2) ให้ไปครองเมืองจำปาสักดิ์ ทำให้อำนาจของเวียงจันทน์ซึ่งอยู่ทางเหนือแผ่โอบมาทางลาวภาคใต้ด้วย เจ้าอนุวงศ์

มีจำนวนมากขึ้นเช่นนี้จึงคิดปลีกตัวออกจากอำนาจไทย ทั้งยังเข้าใจว่าไทยอ่อนแสลงอีกด้วย เพราะเห็นไทยยอมให้ญวนเข้าไปมีอิทธิพลใน衙มานาจของญวนมากกว่าไทย⁷⁶ (ความจริงกำลังทางทหารของไทยมิได้อ่อนแสลงอย่างใด เหตุที่ยอมผ่อนปรนให้ญวนเพรระไทยกลับมีศักดิ์อำนาจด้านพม่า)

2. มีหลักฐานยืนยันว่า ตั้งแต่เจ้าอนุได้เป็นเจ้าครองเวียงจันทน์ ได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับญวนเรื่อยมา ถึงขนาดส่งเครื่องบรรณาการไปให้กษัตริย์ญวนเป็นประจำ เจ้าอนุเป็นญวนมีกำลังอำนาจเข้มแข็ง ก็หวังจะอาศัยให้ญวนช่วยสนับสนุนในการเป็นมือกับไทย⁷⁷

3. เกิดมีเหตุที่ทำให้เจ้าอนุบัดหมากกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ถึงแม้ว่าพระองค์จะได้เคยสนับสนุนและโปรดปรานเจ้าอนุมาก่อนอย่างมาก เหตุนั้นก็คือ ใน พ.ศ. 2368 เจ้าอนุถือตัวเป็นคนโปรด ได้ทูลขอแบงชาราเวียงจันทน์ซึ่งไทยกวาดต้อนเอามาไว้ที่สารบุรีตั้งแต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้กลับไปเวียงจันทน์ แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ทรงอนุญาต เพราะทรงเห็นว่าชาวลาวเหล่านั้นได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในเมืองไทยนานแล้ว ถ้าให้อพยพออกจากไปจะระสำราษัยและจะเป็นการทอนกำลังทางด้านตะวันออก การที่เจ้าอนุขอครอบครัวลาวกลับไปดังนี้ สันนิษฐานว่าคงมีแผนเป็นกบฎอยู่ในในแล้ว จึงคิดอ่านตัดกำลังของกรุงเทพฯ ลงเช่นนี้⁷⁸

เหตุการณ์อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ใน พ.ศ. 2369 เจ้าอนุทูลขอครุฑะครของไทย เพื่อให้ปesonแก่ชาวเวียงจันทน์บ้าง แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ทรงอนุมติ การปฏิเสธของไทยทั้งสองครั้งนี้ ทำให้เจ้าอนุไม่พอใจมาก

4. ในขณะนั้นเกิดข่าวลือที่เวียงจันทน์ว่า ฝ่ายไทยเกิดไม่สงบอยู่กับทูตอังกฤษ (คือรัชโยกเอ็นรี เบอร์นี) ที่เข้ามาเจรจาทำสัญญาจันถึ่งกับกองทัพเรืออังกฤษจะเข้าโจมตีกรุงเทพฯ เจ้าอนุจึงเห็นเป็นโอกาสที่จะเป็นกบฎต่อไทย

แผนการรบทองเจ้าอนุ

ในการกบฎครั้งนี้ เจ้าอนุมีแผนการจะยึดครองประเทศไทย โดยจะเข้าโจมตีให้ถึงกรุงเทพฯ แต่ถ้าแผนการนี้ไม่สำเร็จ ก็จะกวาดต้อนเอาผู้คนและทรัพย์สินจากดินแดนไทยไปให้มากที่สุดที่จะมากได้

เจ้าอนุวางแผนโจมตีทางด้านตะวันออกของไทย 3 ทาง ในเวลาเดียวกัน เพื่อยึดภาคอิสานของไทยเป็นฐานทัพโจมตีกรุงเทพฯต่อไป ได้จัดแบ่งทัพเข้ามา 3 ทัพดังนี้

ทัพที่ 1 ให้เจ้าราชบุตร (ผู้) เจ้าเมืองจำปาศักดิ์ ยกกำลังเข้าโจมตีและกวาดต้อน ผู้คนในเขตเมืองอุบลราชธานี และศรีสะเกษา เมื่อทำการสำเร็จแล้ว ให้เดินทัพไปสมทบ กับเจ้าอนุทินครราชสีมา

ทัพที่ 2 ให้น้องชายซึ่งเป็นอุปราชเวียงจันทน์ชื่อติสสะ ยกกำลังเข้าโจมตีและกวาดต้อน ผู้คนที่เมืองกาฬสินธุ์และร้อยเอ็ด

ทัพที่ 3 เจ้าอนุเป็นแม่ทัพเอง คุมกำลังส่วนใหญ่มาพร้อมกับเจ้าสุทธิสารและ เจ้าราชวงศ์ผู้เป็นบุตร มุ่งตรงเข้าโจมตีนครราชสีมาเพื่อใช้นครราชสีมาเป็นฐานทัพโจมตี กรุงเทพฯ ต่อไป

การรบในขั้นต้น ในช่วงสองสามเดือนแรกของการกบฏ ทัพเจ้าอนุได้รับความ สำเร็จอย่างดงาม เพราะจู่โจมเข้ามาโดยที่ไทยไม่ทันรู้ตัว ขณะเดินทัพเข้ามายังนครราชสีมา นั้น เจ้าอนุทำอุบายนประภาคแก่เจ้าเมืองรายทางว่า ทัพลายกเข้ามาเพื่อช่วยรับกับอังกฤษ เจ้าเมืองหั้งหลายกหลงเชือ เพาะเป็นที่รักกันทั่วว่าเจ้าอนุเป็นคนโปรดของพระบาทสมเด็จ พระนั่งเกล้าฯ มิใช่แต่จะให้พลาผ่านไปโดยดีเท่านั้น เจ้าเมืองเหล่านี้ยังจัดส่งเสบียงอาหาร ส่งให้ด้วยจนถึงเมืองนครราชสีมา ขณะนั้นเจ้าพระยานครราชสีมาพร้อมทั้งกรรมการเมือง ส่วนมากไปราชการที่เมืองขุบันธ์ เจ้าอนุจึงทำอุบายนอกแก่พระยาพรหม ยกกระเบื้องครา- ราชสีมาว่า ชาวเมืองร้องทุกษ์ไปยังเจ้าอนุว่าโดนเจ้าเมืองรังแก ได้รับความเดือดร้อน เจ้า อนุจึงจะอพยพชาวเมืองนครราชสีมาจำนวนมากไปเวียงจันทน์ให้หมดภายใน 4 วัน แล้วให้ทหาร จากเวียงจันทน์เที่ยวเก็บอาวุธจากชาวเมืองจนหมดสิ้น พระยาพรหมเห็นจะชัดชีนไม่ได้ ก ทำที่เป็นเข้าข้างเจ้าอนุรวมมือกับทัพลายช่วยอพยพชาวนครราชสีมาชีนไปเวียงจันทน์

ในจำนวนชาวนครราชสีมีทั้งชายหญิงที่ถูกกวาดต้อนไปนี้ มีคุณหญิงโม (ภายหลัง นิยมเรียกว่าคุณหญิงโม)⁷⁹ ภารยาพระยาปลัดเมืองนครราชสีมาร่วมอยู่ด้วย ท่านผู้นี้เป็นสตรี ผู้มีปัญญาจึงคิดหาหนทางที่จะช่วยคนไทยที่ถูกกวาดต้อนไปนั้นหลวงหนีจากพวกลา คุณหญิง โมได้ทำอุบายนี้นิกกับทหารเวียงจันทน์ที่คุณขวนและขอองให้เดินครัวไปช้าๆ ทั้งนี้เพื่อ ให้พวกลคนไทยที่ถูกกวาดต้อนรุ่นหลังๆ ได้เดินชีนไปทัน จะได้รวมกันเป็นจำนวนมาก ๆ และเพื่อถ่วงเวลาให้พระยาปลัดกลับมาด้วย

เมื่อข่าวเรื่องทัพลาวยึดเมืองนครราชสีมาทราบถึงเจ้าพระยานครราชสีมาที่ชุบันธ์
เจ้าพระยานครราชสีมาจึงออกอุบายให้พระยาปลัดกลับมาเป็นพากกับเจือนุ และให้นอก
ว่าเจ้าพระยานครราชสีมาหนี้ไปเขมรแล้ว ความจริงเจ้าพระยานครราชสีมาต้องการใช้เวลา
รวบรวมไฟร์พลเพื่อกลับมาตีเมืองคืน พระยาปลัดสามารถลวงเจือนุสำเร็จว่าขอมาสวามิภักดิ์
และจะตามครอบครัวไปเยี่ยงจันทน์ ด้วยทั้งยังสามารถขออาวุธต่าง เช่น มีด ขวน
และปืนไปให้คนไทยที่ถูกกว่าดัดต้อนโดยอ้างว่าเพื่อให้คนไทยได้ใช้อาหารกินบ้าง เพราะ
อดอยากเหลือเกินแล้ว เมื่อพระยาปลัดได้มาสมบทกับคุณหญิงโม และมีอาวุธอยู่ในครอบ
ครองพอสมควรแล้ว ก็หาโอกาสเตรียมที่จะต่อสู้กับทหารลาวผู้คุ้ม โอกาสมาถึงเมื่อคนไทย
เดินทางไปถึงทุ่มสัมฤทธิ์ แขวงเมืองพิมาย พระยาปลัดและคุณหญิงโมได้ให้สัญญาแก่
คนไทยทั้งชายหญิงให้เข้ากลุ่มรุ่มทำร้ายนายทหาร เวียงจันทน์ ผลปรากฏว่าทหารลาวถูกฆ่า
ตายเสียเกือบหมด คุณหญิงโมเองก็ได้เข้าร่วมบดด้วย จากนั้นคนไทยทั้งหมดก็ปักค่ายอยู่ที่
ทุ่มสัมฤทธิ์ เจือนุสั่งให้เจ้าสุทธิสารนำกำลัง 2,000 คนมาปราบ แต่คนไทยไม่ร้ายแรง
หรือเด็กได้ร่วมใจกันต่อสู้อย่างเข้มแข็ง เจ้าสุทธิสารจึงต้องถอยไปอยู่ที่นิครราชสีมา ระหว่าง
นั้นเจือนุก็ส่งกำลังคนมากดัดต้อนชาวสรบุรีต่อไป

ส่วนทัพของอุปราชาติสสะได้ยึดร้อยเอ็ดและกาฬสินธุ์สำเร็จ และ瓜ดต้อน
ชาวเมืองสั่งไปเยี่ยงจันทน์ แล้วจึงเดินทัพต่อมาขึ้น冈แก่น ทัพของเจ้าราชนุตร (ไี้) ก็ยึด
อุบลราชธานีได้สำเร็จเช่นกัน และ瓜ดต้อนชาวอุบลไปไว้ที่จำปาศักดิ์

การปราบกบฏเจือนุตอนที่ 1

รัฐบาลไทยทราบเรื่องกบฏเวียงจันทน์เอาเมื่อคงหน้าของเจือนุยกเข้ามาขึ้น
สรบุรีซึ่งอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ชั่วระยะเดินเท้าเพียง 3 วัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ
โปรดให้จัดทัพไทยเพื่อปราบกบฏเป็น 2 ทัพใหญ่คือ

ทัพที่ 1 ให้สมเด็จกรมพระราชวังบวรฯ เป็นแม่ทัพใหญ่ และมีแม่ทัพรองอื่น ๆ
ร่วมตามเด็จไปด้วยเช่น พระยาภาโลหมาราชเสนา พระยาจ่าแสงยากร กรมหมื่นเนรศ์
โภคี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ พระนเรนทรราช (โกรสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) และเจ้า
พระยามหาโยธา ทัพนี้มีหน้าที่ยกขึ้นไปสักดิทัพเวียงจันทร์ที่สรบุรีและนครราชสีมา

ทัพที่ 2 โปรดให้กรมหมื่นสุรินทรพิทักษ์เป็นแม่ทัพ และมีพระยาราษฎร์ภาวดี
(ต้อมาคือเจ้าพระยาบดินทร์เดชา) และเจ้าพระยาระคลัง (ต้อมาคือ สมเด็จเจ้าพระยา

บรมมหาประยูรวงศ์) เป็นแม่ทัพรอง ทัพนี้มีหน้าที่ยกไปปราบหัวพลาที่เข้ามาทางอุบล-ราชธานีและรัชโยเอ็ด เมื่อได้ชัยชนะให้ยกไปสมบทกับทัพที่ 1 ที่เวียงจันทน์⁸⁰

นอกจากนี้ยังมีกองทัพอยู่ ๑ ของชาวเขมรจากพระตะบอง สrinthr และสังฆะให้พระราชนิぐล พระยารามกำแหง นำไปตีจำปาศักดิ์ และยังมีทัพไทยทางเหนืออีกหน่วยหนึ่ง มีเจ้าพระยาอภัยภูธร เป็นแม่ทัพรวมพลอยู่ที่พิษณุโลก

ขณะที่ทัพไทยทั้ง 2 กำลังจะเคลื่อนออกจากกรุงเทพฯ เจ้าพระยานครครีรัมราช กับกองข่าวเข้ามาร่วม อังกฤษสั่งหุตคือเข็นรี เบอร์นีเข้ามาเจรจา และขณะนั้นมีเรือรบอังกฤษมาอยู่ที่ปีนัง ๔-๕ ลำ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่wangพระทัยเกรงว่าจะเกิดเหตุร้ายกับอังกฤษ จึงโปรดฯ ให้กองทัพที่ 2 กลับมารักษาเมืองสมุทรปราการ คงให้แต่พระยาราชสุภาพดียกกำลังส่วนหนึ่งไปสมบทกับทัพที่ 1 ที่นครราชสีมา

เมื่อเจ้าอนุทราบข่าวว่าไทยส่งทัพใหญ่มาปราบก็เกิดความวิตกไม่คิดต่อสู้ ให้เผาถ่ายที่นครราชสีมาและทำลายเมืองเสียรำเป็นหนากลอง แล้วถอยไปตั้งมั่นที่หนองบัวลำภู (อยู่ในจังหวัดอุดรธานี) ส่วนเจ้าราชวงศ์ ถอยไปตั้งที่หล่มศักดิ์ เมื่อทัพไทยไปถึงนครราชสีมา กรมพระราชวังบวรฯ มีพระบันธูรให้พระยาราชสุภาพดียกกองไปตีจำปาศักดิ์ และพระองค์เองจะไปตีหัวพลาที่หนองบัวลำภู

ทัพของพระยาราชสุภาพดียชัยชนะลาวที่ยวิสรา อุบลราชธานีและจำปาศักดิ์ ตามลำดับ ทั้งยังจับตัวเจ้าราชบุตร (เมี้ย) ได้อีก ต่อจากนั้นพระยาราชสุภาพดียังเดินทัพขึ้นไปทางนครพนมเพื่อไปสมบทกับหัวพหลัง

ทัพของกรมพระราชวังบวรฯ ตีค่ายทหารลาวที่หนองบัวลำภูโดยง่าย เจ้าอนุ ตกใจปล่อยให้ห่ารลาวต่อสู้ไปลำพังส่วนตัวเองและเจ้าราชบุตรพาภันอพยพครอบครัวหนีไปในเขตญวนไปอาศัยอยู่ ณ เมืองแวงอาน หรือล้านนา ทัพไทยจึงข้ามไปยึดเวียงจันทน์ไว้ได้ในกลางเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๐ ได้ทำลายแนวป้องกันของเวียงจันทน์จนหมด และทอยล้ำเลี้ยงชาวเวียงจันทน์และอาวุธยุทธภัณฑ์กลับไปกรุงเทพฯ สมเด็จกรมพระราชวังบวรฯ โปรดฯ ให้สร้างเจดีย์องค์หนึ่งไว้ที่วัดซึ่งพระบาทสมเด็จพระยุทธยอดฟ้าฯ โปรดฯ ได้สร้างไว้เมื่อคราวที่เวียงจันทน์ได้ เรียกเจดีย์นี้ว่า เจดีย์ปราบเวียง⁸¹ และให้ Jarvis ความทรงคุณของเจ้าอนุไว้ที่เจดีย์นี้ ต่อจากนั้นจึงเสด็จกลับกรุงเทพฯ โดยมอบหมายให้พระยา